

Gruttersdijk 24-25

Archeologisch onderzoek in de middeleeuwse voorstad Bemuurde Weerd te Utrecht

Basisrapportage Archeologie 75

Gruttersdijk 24-25

Archeologisch onderzoek in de middeleeuwse voorstad Bemuurde Weerd te Utrecht

J.S. van der Kamp

juli 2012

Administratieve gegevens van het project

Projectcode:

GRD2

Locatie:

Gruttersdijk 24-25, Utrecht

Toponiem:

Gruttersdijk 24-25

OM-nummer:

45309

Landelijke hoekcoördinaten:

136.355/456624

136.355/456696

136.444/456624

136.344/456696

Opdrachtgever:

Duidelijk Monumenten BV

Bemuurde Weerd Oostzijde 28, Utrecht

Uitvoerder:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht

Zwaansteeg 11

3511 VG Utrecht

030 286 3990

erfgoedutrecht@utrecht.nl

Coördinator vanuit de gemeente (bevoegd gezag):

A.M. Bakker

Dagelijkse leiding opgravingen:

J.S. van der Kamp

Uitvoering veldwerk:

16 t/m 23 februari 2011

Beheer en plaats van documentatie:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht

Zwaansteeg 11

3511 VG Utrecht

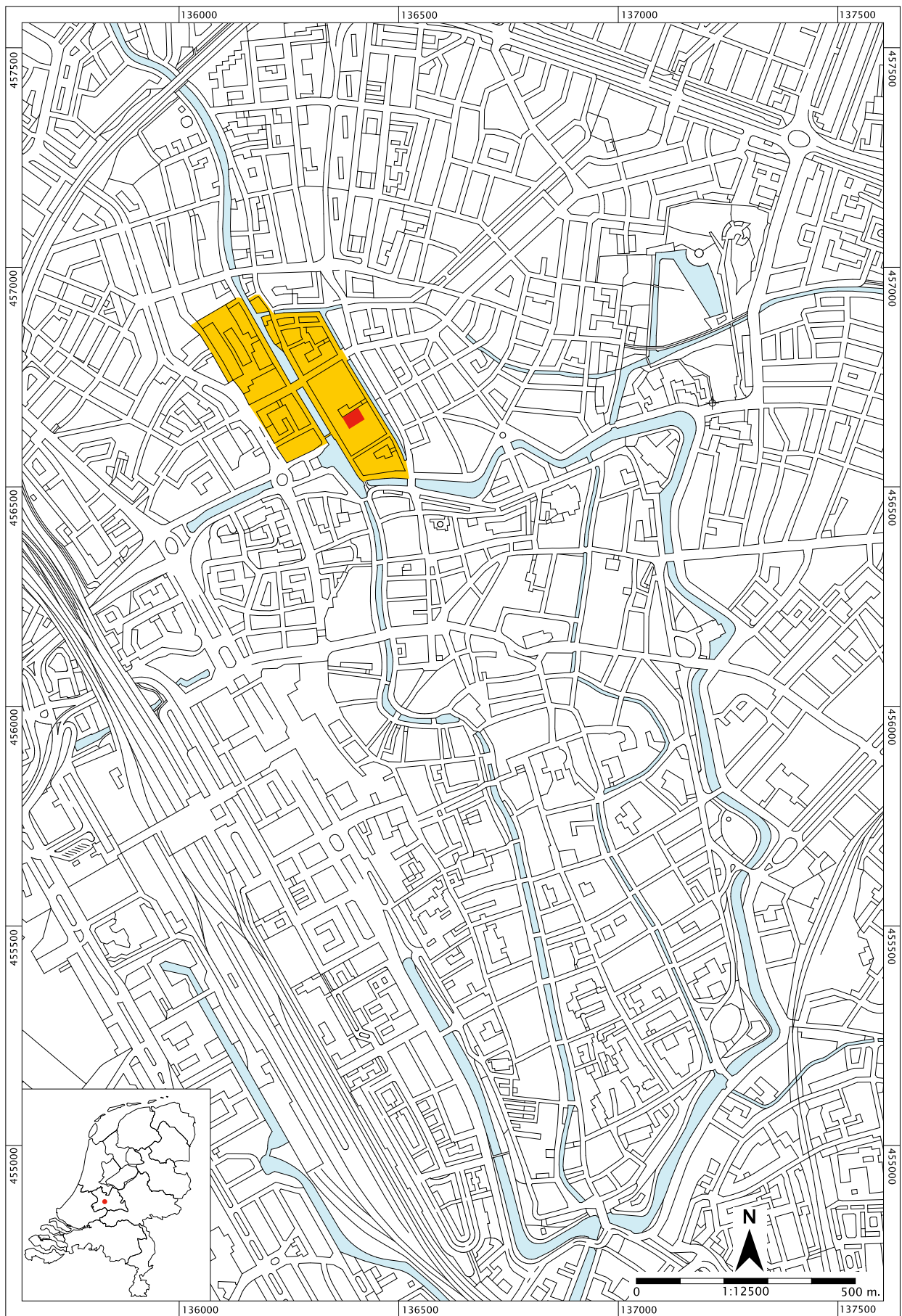
telefoon 030 286 3990

ISBN:

978-90-73448-53-7

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 De landschappelijke omgeving en bodemopbouw	9
3 Pottenbakkers in de Bemuurde Weerd	11
3.1 Eerder archeologisch onderzoek in de Bemuurde Weerd	13
4 Doel van het onderzoek en methode	17
4.1 Motivatie en doelstelling van het onderzoek	17
4.2 Methode van onderzoek	18
5 Sporen, structuren en vondstmateriaal	21
5.1 Sporen uit fase 1 (twaalfde eeuw)	22
5.2 Sporen uit fase 2 (1200-1280)	22
5.3 Sporen uit fase 3 (tot 1300)	24
5.4 Sporen uit fase 4 (1300-1400)	27
5.4.1 Een ophogingslaag	27
5.5 De beerputten uit fase 5	28
6 Synthese en conclusie	33
Noten	35
Literatuur	37
Eerdere uitgaven	39
Colofon	42

Afb. 1.1 Ligging van het onderzoeksgebied (rood) en de Bemuurde Weerd (oranje).

Samenvatting

Vooruitlopend op de voorgenomen ontwikkeling van het perceel Gruttersdijk 24-25 te Utrecht heeft er in april 2010 een archeologisch booronderzoek plaatsgevonden (afb. 1.1). Het onderzoeksterrein ligt binnen de laat-middel-eeuwse voorstad Bemuurde Weerd, in een binnenbocht van de Vecht. Eerder onderzoek in de Bemuurde Weerd heeft aangetoond dat de Vecht tot in de twaalfde eeuw actief was gebleven en dat de eerste bewoners zich hier pas in de loop van deze eeuw vestigden. Waarschijnlijk was deze vroegste bewoning agrarisch van karakter. Met de komst van de pottenbakkers en andere ambachtslieden vermoedelijk tegen het einde van de dertiende eeuw veranderde het gebruik van dit gebied. Aan het begin van de veertiende eeuw werd de voorstad ommuurd en groef men een gracht door het hart van de Bemuurde Weerd. In 1398 besloot het stadsbestuur dat de pottenbakkers uit de Bemuurde Weerd moesten vertrekken, waarna zij zich ten noorden hiervan vestigden.

De onderzoekers troffen in hun boringen een ophogingslaag aan, maar concludeerden dat er geen overige archeologische sporen aanwezig waren. Vanwege eerdere waarnemingen op een belendend perceel is door medewerkers van Team Erfgoed gemeente Utrecht in opdracht van Duidelijk Monumenten BV op dit perceel in februari 2011 desondanks een archeologische opgraving uitgevoerd. De bovenste ca. 1,5 m van de bodem van het opgravingsterrein was sterk vervuild en is voorafgaand aan het archeologisch onderzoek gesaneerd. Als gevolg waren slechts van de diepere sporen nog restanten aanwezig en kon worden volstaan met de aanleg van één vlak. Bovendien konden hierdoor van het noord- en westprofiel slechts delen worden gedocumenteerd. Van de 34 sporen waren er drie afkomstig uit de twaalfde en zestien uit de dertiende eeuw. Deze sporen dateren van vóór de komst van de pottenbakkers en bestaan vrijwel geheel uit kuilen. Vermoedelijk lagen ze op het achtererf van een boerderij, die ergens buiten het opgravingsterrein moet hebben gelegen. Na 1300 namen de activiteiten sterk af. Slechts twee kuilen dateren uit de veertiende eeuw, evenals een 20 cm dikke ophogingslaag. Mogelijk ontstond deze laag in de periode dat de Bemuurde Weerd werd ommuurd en de gracht werd gegraven. Eén scherf is mogelijk een misbaksel; andere aanwijzingen voor de aanwezigheid van pottenbakkers (of andere ambachtslieden) zijn niet aangetroffen. Een vijftiende-eeuwse beerput bevatte onderin een beerlaag met honderden pitten, zaden en dierlijke botjes. Hierdoor kunnen er enkele uitspraken worden gedaan over het menu van de bewoners.

Na de vijftiende eeuw lijken er lange tijd geen activiteiten meer te zijn geweest op het onderzoeksterrein. Pas in de zeventiende eeuw verschijnen de eerste beerputten. Ook op historische kaarten is te zien dat er rond het midden van deze eeuw veel bebouwing verscheen langs de Gruttersdijk. In de achttiende eeuw werden er eveneens diverse beerputten aangelegd. Uit kaarten blijkt dat in de negentiende eeuw een deel van het onderzoeksgebied werd bebouwd. Er werden dan ook resten van een vloer en een aspot uit deze periode aangetroffen.

De opgraving aan de Gruttersdijk heeft aangetoond er in het gebied van de Bemuurde Weerd reeds vóór de komst van de pottenbakkers en overige ambachtslieden bewoning bestond. Het is opvallend dat juist rond de tijd van de komst van de pottenbakkers de activiteiten afnamen, om pas in de zeventiende eeuw weer toe te nemen. Het onderzoek heeft tevens aangetoond dat het voor terreinen binnen de stadsmuren moeilijk is om op basis van archeologische booronderzoeken juiste voorspellingen te doen en de archeologische waarde van een perceel correct in te schatten.

Afb 1.2 De toestand van het opgravingsterrein na afloop van de sanering en direct voorafgaand aan de opgraving, gezien vanuit het noordwesten (boven) en noordoosten (onder).

1 Inleiding

In februari 2011 heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden op een perceel dat loopt van Bemuurde Weerd OZ 19 aan de westzijde tot aan Gruttersdijk 24-25 aan de oostzijde (afb. 1.1 en 3.2). Het plangebied ligt binnen de grenzen van de Bemuurde Weerd: een middeleeuwse, ommuurde voorstad ten noorden van de Utrechtse binnenstad. Volgens de gemeentelijke archeologische waardenkaart ligt het plangebied dan ook binnen een zone met een 'hoge archeologische waarde'. Op de Archeologische Monumentenkaart van de provincie Utrecht valt het plangebied binnen de grenzen van een AMK-terrein dat de gehele oude stadskern van Utrecht beslaat en een 'zeer hoge archeologische waarde' heeft. Het betreft het AMK-terrein met nummer 12.314.

Duidelijk Monumenten BV is voornemens op deze locatie (kadastraal bekend gemeente Lauwerecht, sectie C, perceel 4950, 6769, 6487, 6488) kantoorruimte (aan de westzijde) en een verdiepte parkeerplaats (aan de oostzijde) te realiseren. Het plangebied is een langgerekt, min of meer oost-west georiënteerd gebied van maximaal 98 bij 30 m en heeft een totale oppervlakte van ca. 1500 m². Tot voor kort was het terrein deels bebouwd, deels in gebruik als tuin. De huidige bebouwing is voorafgaand aan de opgraving gesloopt, waarna aan de westzijde (in een zone van ca. 24 bij 28 m) een sanering is uitgevoerd (afb. 1.2). Op het westelijke gedeelte van het plangebied zal een kantoor worden gerealiseerd met een oppervlakte van ca. 278 m². De bouwput zal worden uitgegraven tot een diepte van 0,55 m+NAP, wat neerkomt op een diepte van ca. 1,85 m tot 2,40 m onder maaiveld. Door deze ingrepen zouden de in de bodem aanwezige archeologische resten worden vernietigd. Het oostelijke gedeelte van het plangebied zal worden gebruikt voor het aanleggen van een verdiepte parkeerplaats, waarbij de bodem naar verwachting tot ca. 30 tot 40 cm onder huidig maaiveld afgegraven zal worden. Daarbij zullen waarschijnlijk geen archeologische resten worden verstoord.

Personeel

Vanwege de voorgenomen bodemverstoring in combinatie met de hoge archeologische waarde is door de bevoegde overheid (gemeente Utrecht) besloten na afloop van de sanering en voorafgaand aan het verder uitgraven van de bouwput een archeologische opgraving uit te voeren. Deze vond plaats van woensdag 16 februari tot en met woensdag 23 februari 2011 en is uitgevoerd door J.S. van der Kamp, M. Hendriksen en L. Dielemans, allen van Team Erfgoed gemeente Utrecht. Het project werd

vanuit de gemeente aangestuurd door A.M. Bakker. De technische uitwerking van de opgraving is gedaan door M. Hendriksen en E. van Wieren. Deze laatste (eveneens van Team Erfgoed gemeente Utrecht) vervaardigde de afbeeldingen voor dit rapport. M. Hendriksen determineerde het aardewerk en een metalen voorwerp. Zijn beschrijvingen zijn toegevoegd aan hoofdstuk 5. Dit rapport is geschreven door J.S. van der Kamp, de redactie lag in handen van H.L. Wynia. Het dierlijke botmateriaal uit een beermonster uit een vijftiende-eeuwse beerput is gedetermineerd door Y. Meyer van HYOID Archeozoölogische Ondersteuning.

2 De landschappelijke omgeving en bodemopbouw

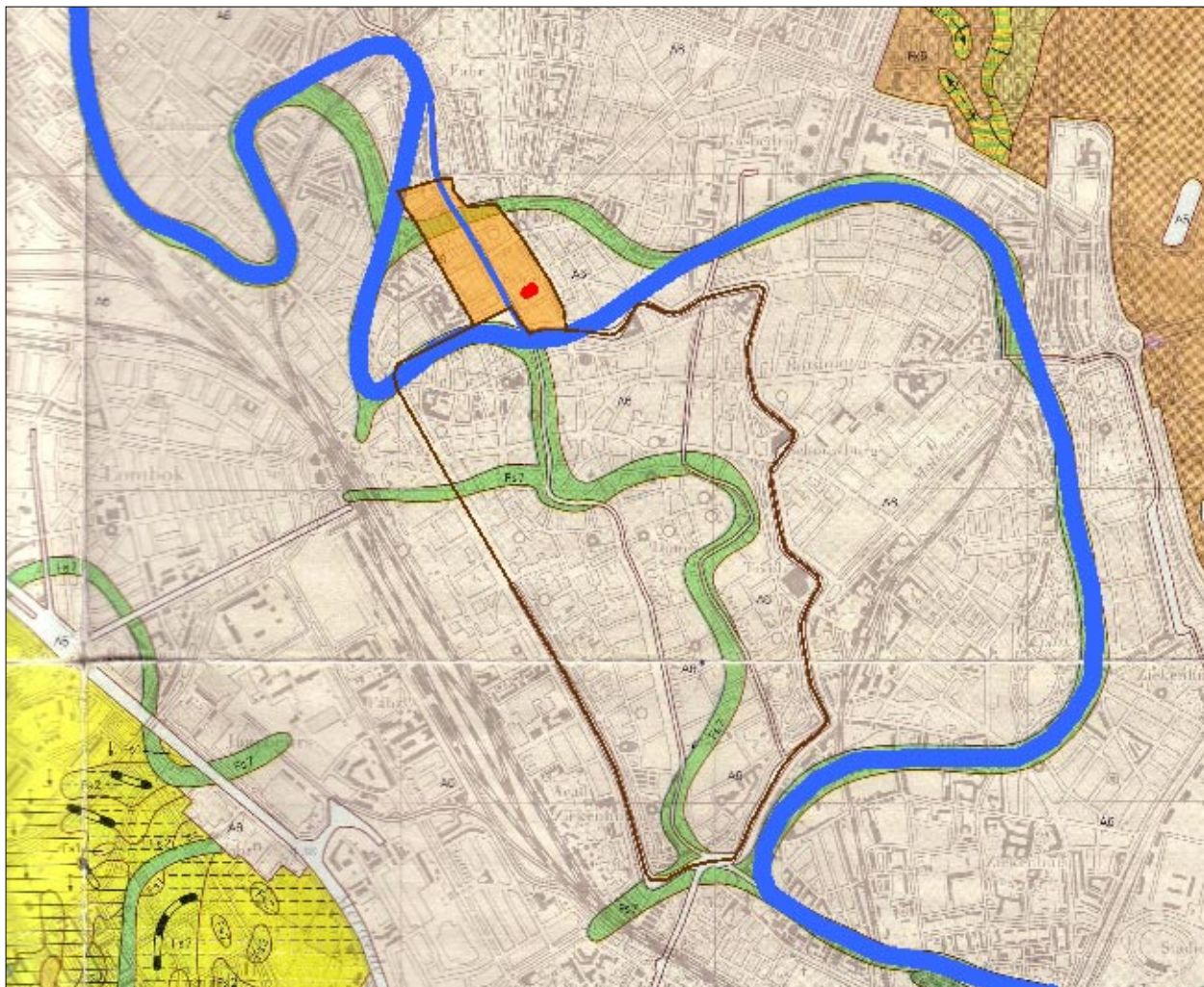
Het Utrechtse stroomstelsel

De stad Utrecht ligt in de landschappelijke regio van het midden-Nederlandse rivierengebied. Het Utrechtse stroomstelsel loopt via Wijk bij Duurstede naar Utrecht (Kromme Rijn) en vervolgens naar Woerden richting de monding in zee bij Leiden (Oude Rijn). In de buurt van Utrecht takt de Vecht af van de Oude Rijn richting het noorden. Het Utrechtse stroomstelsel was gedurende duizenden jaren één van de belangrijkste Rijnarmen in Nederland. Het is rond 4300 voor Chr. (vroeg Neolithicum) actief geworden, maar waarschijnlijk was er pas rond 3000 voor Chr. (midden Neolithicum) sprake van grootschalige rivieractiviteit.¹ Vermoedelijk ruim voor het begin van de IJzertijd is de Vecht ontstaan als een aftakking op het punt waar de Kromme overging in de Oude Rijn. Deze noordelijke aftakking heeft tot in de twaalfde

eeuw gelijktijdig bestaan met de Oude Rijn. Er zijn echter aanwijzingen dat de Vecht ten tijde van de Romeinse tijd al grotendeels verland was.² Zeker is wel dat een deel van de afvoer toen al door de huidige Lek is overgenomen.

Bodemopbouw binnen het huidige plangebied langs de Gruttersdijk

De Bemuurde Weerd lag ten noorden van de splitsing van de Oude Rijn en de Vecht, op de stroomrug van deze laatste. De voorstad lag in een binnenbocht van de Vecht, waarvan de buitenbocht zich in de volle en late Middeleeuwen zo'n 400 m ten westen van de westzijde van de Bemuurde Weerd bevond (afb. 2.1). Vooraf werd verwacht dat zich op het perceel langs de Gruttersdijk oeverafzettingen (zavel en lichte klei) op beddingafzettingen (zand) van de Vecht zouden bevinden. Door de langdurige

Afb. 2.1 Detail van de geomorfenetische kaart met de ligging van de middeleeuwse Vecht (blauw), overige rivierlopen (groen), het kanaal (lichtblauw), de stadsmuur (bruin), de Bemuurde Weerd (oranje) en het opgravingsgebied (rood) (bron: Berendsen 1982).

bewoning kon het pakket oeverafzettingen voor een groot deel zijn vermengd en opgehoogd met materiaal afkomstig van die bewoning. Er waren geen aanwijzingen dat zich een restgeul in de buurt van het plangebied bevond. Het was wel mogelijk dat zich zogenaamde kronkelwaardgeulen in het gebied zouden bevinden, aangezien de Bemuurde Weerd in een binnenbocht van de Vecht lag.

Voorafgaand aan de opgraving heeft een booronderzoek plaatsgevonden, waarbij acht boringen zijn uitgevoerd.³ In alle boringen is een bovenlaag aangetroffen bestaande uit humeus, matig tot sterk zandige klei met fragmenten baksteen en mortel. Deze laag wordt geïnterpreteerd als ophogingspakket, vermengd met de bovenzijde van de oorspronkelijke oeverafzettingen van de Vecht. Daaronder bevindt zich een tamelijk dunne laag (intacte) oeverafzettingen, met daaronder beddingzand. Dit zand, en de onderste paar decimeter van het bovenliggende pakket oeverafzettingen, is kalkhoudend. De top van de intacte oeverafzettingen bevindt zich tussen 1,5 en 2,0 m+NAP, wat neerkomt op een diepte van 80 cm tot 1,3 m onder huidig maaiveld. De onderzoekers zijn van mening dat vermoedelijk minstens de bovenste 1 m van het pakket oeverafzettingen in de bewoningslaag is opgenomen.⁴ Er werden geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van een kronkelwaardgeul aangetroffen.

Tijdens de opgraving is de bodemopbouw onderzocht in het noord-, west- en zuidprofiel. Het maaiveld lag aan de westzijde van het opgravingsterrein op een hoogte van 2,95 m+ (noordwesthoek) en 2,96 m+NAP (zuidwesthoek). Aan de oostzijde lag het maaiveld lager, namelijk op 2,53 m+ (zuidoosthoek) en 2,40 m+NAP (noordoosthoek). De ongestoorde bodemopbouw begon echter aanzienlijk lager, namelijk op een hoogte van 1,70 tot 1,8 m+NAP. (Tijdens een opgraving ca. 20 m noordelijker werd eveneens vastgesteld dat op een niveau van 1,69 m+NAP de bovenkant van de archeologische sporen werd aangetroffen⁵; zie verder paragraaf 3.1.) Hieruit blijkt dat de bovenste ca. 1 tot 1,4 m van de bodemopbouw bestond uit middeleeuwse en postmiddeleeuwse ophogingslagen (zie verder paragraaf 5.4.1). Dit komt overeen met de informatie uit de boringen van het archeologisch proefonderzoek. Onder deze ophogingspakketten bestond de bodem uit vrijwel horizontale lagen van afwisselend (van boven naar beneden):

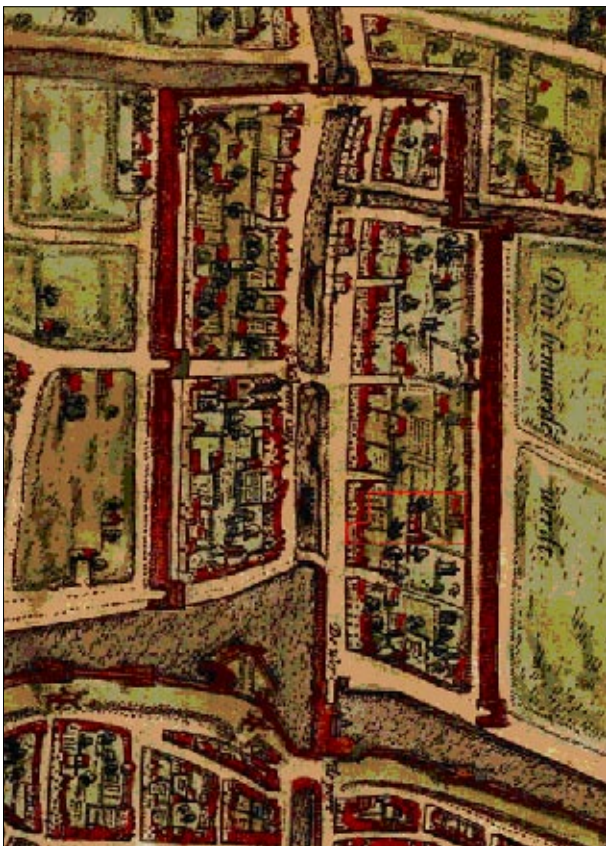
- *zware zavel (25 cm dik, bovenkant op meer dan 1,80 m+NAP)*
- *zand (30 cm dik, bovenkant op ca. 1,55 m+NAP)*
- *klei (65 cm dik, bovenkant op ca. 1,20 m+NAP)*
- *zand (dikte meer dan 50 cm, bovenkant op ca. 0,55 m+NAP).*

Van het onderste zandpakket is de onderkant niet in het zicht gekomen. Vermoedelijk was dit een laag met beddingafzettingen, waarvan de bovenzijde dus was gelegen

op een diepte van bijna 2,5 m onder twintigste-eeuws maaiveld en ca. 1,25 m onder middeleeuws maaiveld. De laag oeverafzettingen daarboven had een waargenomen dikte van 1,25 m, maar is waarschijnlijk voor een deel in de ophogingslagen opgenomen en zal oorspronkelijk dikker zijn geweest. (Hoeveel van deze laag oeverafzettingen is verdwenen kan niet worden bepaald, maar vermoedelijk aanzienlijk minder dan 1 m dikte, zoals de onderzoekers van het booronderzoek vermoedden.) Ook tijdens de opgraving werden er geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van een (kronkelwaard)geul aangetroffen.

3 Pottenbakkers in de Bemuurde Weerd

Het huidige plangebied ligt binnen de middeleeuwse voorstad Bemuurde Weerd (afb. 3.1). Deze voorstad had een omvang van ongeveer 250 m (oost-west) bij 500 m (noord-zuid) en lag in een gebied dat de Weerd (betekenis: in of aan het water gelegen land) heette. Van oudsher liep de nog onbedijkte Vecht in grote bochten door dit gebied. Zowel het tracé van de Daalsedijk, als de Stroomstraat en Otterstraat (restgeulen) hebben met deze oude rivierloop te maken (afb. 3.2). De oudste bekende bewoningssporen dateren uit de twaalfde eeuw en stammen dus uit de periode van vóór de ommuring van De Bemuurde Weerd. De menselijke activiteiten vonden plaats buiten de stadswal en op de oevers langs de Vecht. Tijdens onderzoek aan de Oudenoord in 1984 kwamen zandige en kleige sedimenten aan het licht, met bovenin enkele scherfjes Pingsdorf en Maaslands-aardewerk. Dit duidt er op dat de sedimentatie van de Vecht tot in de twaalfde eeuw is doorgegaan.

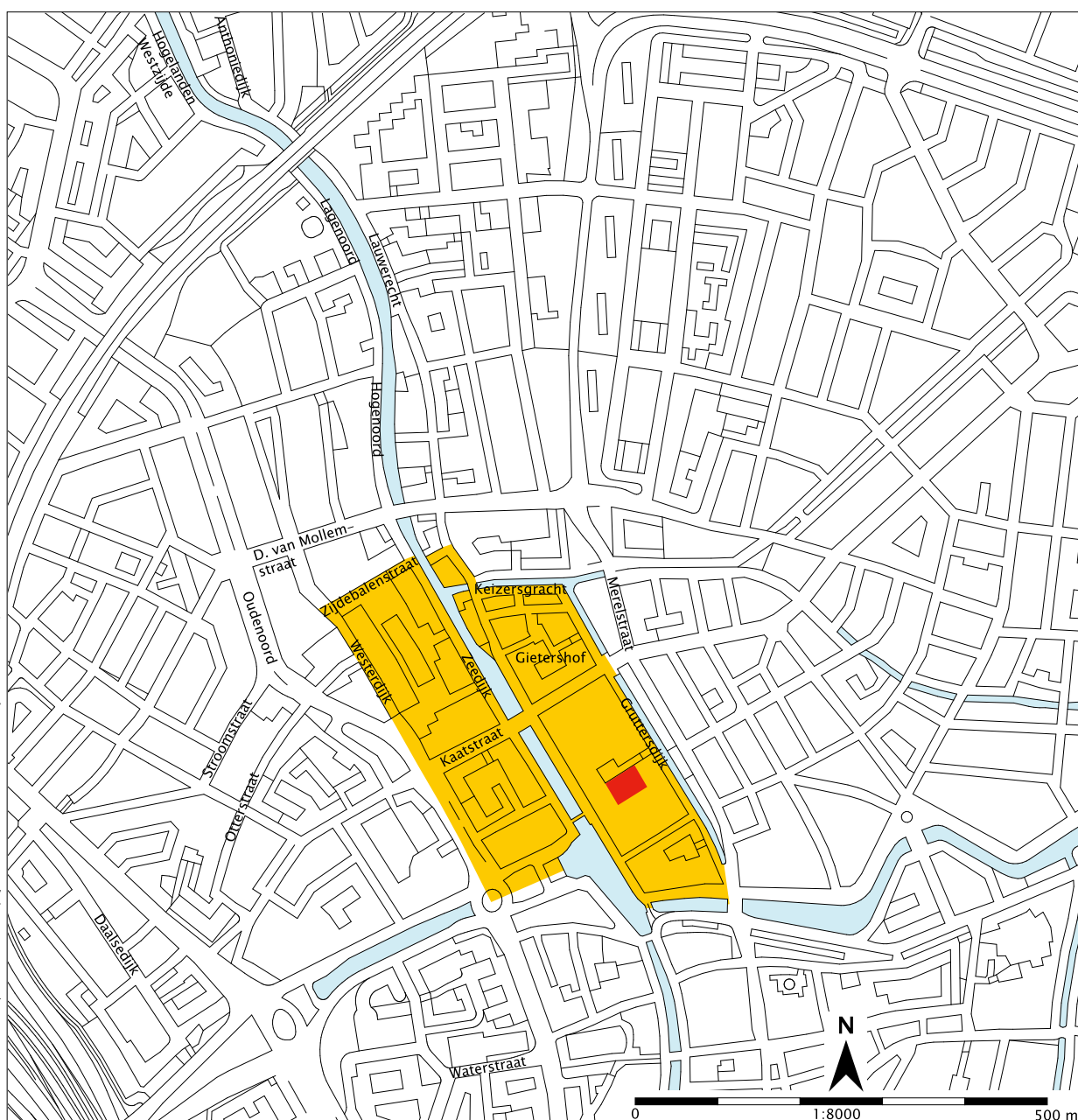
Afb. 3.1 Detail van de kaart van Utrecht van Braun en Hogenberg ('De Hollandse steden') uit 1574 met daarop de Bemuurde Weerd en (bij benadering) de ligging van het huidige plangebied (noorden min of meer bovenaan de kaart).

De komst van de pottenbakkers

Het echte ontstaan van de Bemuurde Weerd moet echter rond de overgang van de dertiende naar de veertiende eeuw geplaatst worden. Rond die tijd moesten de pottenbakkers en andere brandgevaarlijke ambachten zich zoveel mogelijk aan de rand of buiten de stad vestigen, als gevolg waarvan zij onder meer in het gebied van de Bemuurde Weerd terecht kwamen. Van alle Utrechtse locaties waar pottenbakkers actief zijn geweest, levert de Bemuurde Weerd de vroegste aanwijzingen voor aardewerkproductie op. Deze moet hier reeds voor 1300 op gang zijn gekomen.⁶ Vermoedelijk is een datering van rond 1280 het meest aannemelijk.⁷ De oudste schriftelijke bron waaruit blijkt dat een pottenbakker een hofstede in het westen van de Bemuurde Weerd in erfpacht kreeg, dateert echter uit 1332. Zes jaar later kreeg een andere pottenbakker een hofstede in erfpacht, die aan de westzijde van de gracht lag.⁸ Door de gunstige ligging in de buurt van de Vecht was er genoeg rivierklei voorhanden als grondstof voor de vervaardiging van aardewerk. Daarnaast was de ligging langs een nieuw gegraven kanaal gunstig voor de aanvoer van brand- (hout en turf) en grondstoffen (lood) en de afvoer van het aardewerk. De pottenbakkers vestigden zich in eerste instantie vermoedelijk in de zuidwesthoek van de Bemuurde Weerd, en lijken zich pas later in de noordelijke helft ervan terecht te zijn gekomen.⁹ De percelen waren waarschijnlijk ongeveer 17 á 18 m breed en zo'n 94 tot 97 m lang.¹⁰ De pottenbakkers groeven kuilen om klei te winnen (en weer dicht te gooien met hun misbaksels), bouwden ovens en richtten droogloodsen op (haaghuizen geheten). De pottenbakkers in de Bemuurde Weerd vervaardigen niet alleen allerlei potvormen voor huishoudelijk gebruik, maar ook plavuizen en dakpannen. Er zijn tot nu toe geen aanwijzingen voor de productie van bakstenen gevonden. De werkplaatsen en woonhuizen stonden vermoedelijk dicht langs het water en konden als gevolg van huidige bebouwing niet worden opgegraven.

Een nieuwe gracht en stadsmuur

Vermoedelijk werd vóór 1338 een grote bocht van de Vecht afgesneden door het verlengen van de Oude Gracht in noordelijke richting tot aan de huidige Rode Brug (zie afb. 2.1). De Bemuurde Weerd lag geheel binnen deze voormalige rivierbocht en het nieuw gegraven stuk gracht bevond zich in het hart ervan. De economische ontwikkeling, zoals die zich een fase eerder binnen de stadsmuren (langs de Oudegracht) had afgespeeld, vond aan het begin van de veertiende eeuw ook plaats in deze voorstad

Afb. 3.2 Huidige topografie met in de tekst genoemde straatnamen, de Bemuurde Weerd (oranje) en de ligging van het opgravingsgebied (rood).

en om die reden werd ook dit gebied (eveneens vermoedelijk vóór 1338) omwald. De oostelijke begrenzing van de voorstad werd gevormd door de Westerstroam en de Noorderstroam. Beide werden in 1938 overkluisd, maar zijn in ondergronds nog aanwezig bij de Westerdijk (Westerstroam) en de Zijdebalestraat (Noorderstroam). De poort die vanuit het buitengebied toegang gaf tot de voorstad lag op de plaats van de huidige Zijdebalestraat.

In de eerste helft van de veertiende eeuw kwamen de 'verbannen' pottenbakkers niet alleen ten noorden van de stadsmuur terecht, maar vestigden ze zich ook in een zuidelijke voorstad, Tolsteeg geheten. Recent archeologisch onderzoek laat zien dat de productie van aardewerk

hier later is begonnen dan in de Bemuurde Weerd, en waarschijnlijk is deze ook vroeger opgehouden.¹¹ De productie in de Tolsteeg lijkt zich (vooral) in het tweede en het derde kwart van de veertiende eeuw te hebben afgespeeld. Of de situatie na het beëindigen van de productie in de Tolsteeg vergelijkbaar is met die aan de noordkant van de stad, is vooralsnog niet bekend. Het is niet uitgesloten dat de pottenbakkers hun bedrijf in zuidelijke richting verplaatsten.

De Bemuurde Weerd na het vertrek van de pottenbakkers

Omdat de Bemuurde Weerd in de loop van de veertiende eeuw steeds dichter bebouwd raakte, werd de brandgevaarlijke pottenbakkersindustrie ook hier meer en meer als een probleem ervaren. In 1398 besloot het stadsbestuur dan ook dat de (laatste) pottenbakkers uit dit gebied moesten vertrekken en zich buiten de stad moesten vestigen.¹² Als gevolg hiervan hebben de pottenbakkers zich mogelijk ten noorden van de Bemuurde Weerd aan de Hogelanden en de Anthoniedijk gevestigd. Dit wil overigens niet zeggen dat hier vóór 1398 geen pottenbakkers actief geweest zijn. Tijdens eerdere onderzoeken naar pottenbakkerscentra langs de Lauwerecht¹³ en de Anthoniedijk¹⁴ werd pottenbakkersafval gevonden met een begindatering in de late veertiende eeuw.¹⁵

Op kaarten uit de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw is te zien dat het gebied langs de Gruttersdijk als (moes)tuin in gebruik was, al stond er wel hier een daar een klein gebouwtje of opstal tussen de tuinen (afb. 3.1). Op een kaart uit 1657 is te zien dat er voor het eerst een vrijwel ononderbroken lint van bebouwing aan de Gruttersdijk bestond. De ruimte

tussen de gebouwen langs de Bemuurde Weerd OZ en de Gruttersdijk was nog steeds in gebruik als tuin. Op de kadaasterkaart van 1832 is te zien dat de gebouwen langs de Bemuurde Weerd OZ zich steeds verder in oostelijke richting (dus binnen het huidige plangebied) uitstrekken (afb. 3.3). De ommuring van de Bemuurde Weerd is in de eerste helft van de negentiende eeuw gesloopt.

3.1 Eerder archeologisch onderzoek in de Bemuurde Weerd

In het verleden zijn in de Bemuurde Weerd en de directe omgeving diverse onderzoeken en waarnemingen uitgevoerd. Ook op de oevers van de Vecht ten noorden hiervan zijn nog meer onderzoeken gedaan dan die hierboven genoemde aan de Lauwerecht en Anthoniedijk. Zo is aan de Gruttersdijk, de Keizersgracht en de Lauwerecht de middeleeuwse ommuring van de Bemuurde Weerd en het ronddeel Simpoel gevonden (zie afb. 3.2 voor de ligging van de genoemde locaties).¹⁶ In de Merelstraat, net ten noordoosten van de Bemuurde Weerd, werd bebouwing uit de zestiende tot en met negentiende eeuw aangetroffen, alsmede een restgeul met twaalfde-eeuws materiaal.¹⁷ Gezien de veertiende-eeuwse ophogingslaag die over de restgeulvulling heen lag, moet deze voor die tijd volledig zijn dichtgeslibd. Sporen van diverse vormen van ambachtelijke activiteiten zijn aangetroffen aan de Oudenoord: dertiende-eeuwse ovens voor tegels en aardewerk, 44 kuilen met pottenbakkersafval en een achttiende-eeuwse brandewijnstokerij.¹⁸ Tegels en aardewerk die waarschijnlijk afkomstig zijn van deze locatie, werden ook gevonden aan de Kaatstraat.¹⁹ Aan de Lagenoord werden misbakken dakpannen uit de late Middeleeuwen aangetroffen.²⁰ Aan de Hogelanden OZ werd een pottenbakkersoven en kuilen met misbaksels uit de late veertiende en vroeg vijftiende eeuw opgegraven.²¹ Een aantal vondsten en een waarneming aan de Lauwerecht wijzen op mogelijke productie van aardewerk en eventueel pijpafbeeldjes in de zestiende- en zeventiende eeuw.²² Restanten van een gesloopte achttiende-eeuwse panoven werden gezien aan de Gietershof.²³ Aan de zuidzijde van de Gruttersdijk werden sporen van kleinschalige metaalsmelterijen uit de vroege veertiende tot de zeventiende eeuw gevonden.²⁴

De komende jaren gaat er in de noordwesthoek van de Bemuurde Weerd op grote schaal nieuwbouw plaatsvinden in een gebied van ca. 3,2 ha groot (project Zijdebalen). Het plangebied wordt in het noorden begrensd door de David van Mollemstraat, in het noordoosten door de Hogenoord, in het oosten door de Zeedijk met parallel hieraan de rivier de Vecht, in het zuiden door de Kaatstraat, in het zuidwesten door de

Afb. 3.3 Detail van de kadastrale minuut van 1832 met de ligging van het huidige plangebied (bron: Klerks en Weerheijm 2010, afbeelding 4).

Afb. 3.4 Vlakfoto van de archeologische begeleiding van de bodemsanering direct ten noorden van de Bemuurde Weerd. Zichtbaar zijn twee laat achttiende-eeuwse afvalkuilen (spoor 1 en 2 in put 9).

Afb. 3.5 Vlakfoto van de opgraving uit 2009 op het perceel Gruttersdijk 27-29.

Oudenoord en in het westen door de Westerdijk. Het plangebied is momenteel nog deels bebouwd met bedrijfspanden en woningen en deels in gebruik als parkeerplaats. In januari 2011 werd aan de noordzijde van dit plangebied een bodemsanering archeologisch begeleid.²⁵ Dit onderzoeksgebied lag direct ten noorden van de Bemuurde Weerd. Er werden onder meer een dertiende-eeuwse greppel, (puin)kuilen uit de veertiende en vijftiende eeuw, een vijftiende-/zestiende-eeuwse fundering, postmiddeleeuwse sloten en (afval)kuilen en negentiende-eeuwse paalkuilen aangetroffen (afb. 3.4). De oudste bewoning in dit gebied lijkt uit de dertiende eeuw te dateren, terwijl vondsten duiden op een toename van activiteiten in de veertiende en vijftiende eeuw.

Een opgraving op het perceel Gruttersdijk 27-29

Van alle eerdere archeologische onderzoeken in de Bemuurde Weerd is de kleine opgraving uit maart 2009 op de percelen Gruttersdijk 27-29 (opgravingscode GRD1) het dichtst bij het huidige plangebied gelegen, namelijk zo'n 13 m ten noorden hiervan.²⁶ Het maaiveld op deze percelen lag rond 2,80 m+NAP, terwijl er vanaf een niveau van 1,69 m+NAP archeologische sporen werden aangetroffen. (Dit lijkt te betekenen dat er een ophogingslaag aanwezig is geweest, al wordt deze niet vermeld in het rapport.) De oudste sporen lijken uit de dertiende eeuw te stammen. Tevens werden twee bakstenen muren (van achttiende-eeuwse stenen), twee beerputten, twee waterputten, zes paalkuilen en 75 kuilen gedocumenteerd. De kuilen kunnen op basis van hun vullingen in twee soorten worden verdeeld: een deel had een donkerbruin/grijze kleivulling met veel vondstmateriaal (veelal veel baksteenpuin, zie afb. 3.5), de andere een lichtere kleur met een zandige kleivulling en aanzienlijk minder vondstmateriaal. De kuilen zijn moeilijk te dateren op basis van de vondsten in hun vulling, aangezien in veel kuilen niet alleen middeleeuws, maar ook postmiddeleeuws aardewerk aanwezig was. Op het terrein zijn ongetwijfeld vele middeleeuwse sporen aanwezig geweest, die kennelijk tijdens het graven van de post-middeleeuwse kuilen zijn verspit. Van de twee waterputten bleek er één proto-steengoed te bevatten, op grond waarvan een dertiende-eeuwse datering aannemelijk is. De tweede waterput leverde scherven van een steengoed kan uit Siegburg op en moet dus op z'n vroegst uit de veertiende eeuw dateren. Van de twee beerputten bevatte er één scherven met een datering tot in de tweede helft van de negentiende eeuw, al tonen pijpenkopjes aan dat deze al in de eerste helft van de achttiende eeuw in gebruik was. De tweede beerput kon niet gedateerd worden. Binnen het totale aardewerkcomplex ligt de nadruk duidelijk op de Middeleeuwen: van de 979 scherven is 21,1% kogelpot, 28,9% grijsbakkend, 24,7% roodbakkend, 4,1% proto-steengoed en 11,3% ongeglazuurd steengoed. Dat betekent dat 90,1% van de scherven uit de Middeleeuwen dateert (al zal het roodbakkende aardewerk gedeeltelijk post-middeleeuws zijn.) De 9,9% post-middeleeuwse scherven bestaan uit geglazuurd

steengoed (1,8%), faience (1,7%), majolica (3,9%) en witbakkend aardewerk (2,4%). De opgraving leverde geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van pottenbakkers of andere ambachtelijke activiteiten op.

4 Doel van het onderzoek en methode

4.1 Doelstelling van het onderzoek

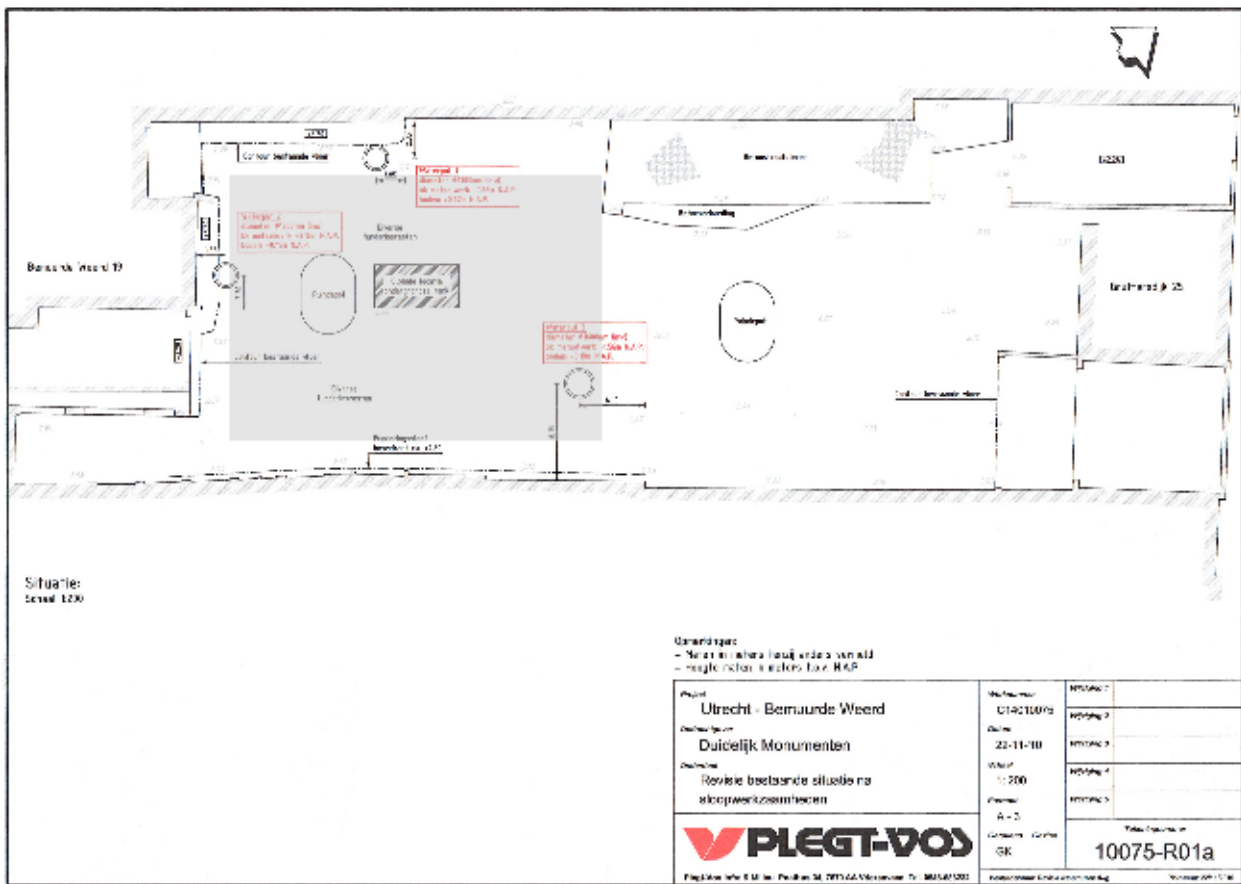
Het plangebied ligt binnen de grenzen van de middel-eeuwse voorstad Bemuurde Weerd. Deze voorstad heeft een 'hoge' (gemeentelijke archeologische waardenkaart) tot 'zeer hoge archeologische waarde' (Archeologische Monumentenkaart provincie Utrecht) en valt binnen de grenzen van een AMK-terrein. Eerdere archeologische onderzoeken hebben reeds aangetoond dat in de Bemuurde Weerd en omgeving sporen vanaf de twaalfde eeuw aanwezig zijn, met een nadruk op de late dertiende en veertiende eeuw, de periode waarin de pottenbakkers hier actief zijn. Het gebied langs de Vecht zal echter ook in de IJzertijd en de Romeinse tijd bewoonbaar geweest zijn, waardoor ook rekening gehouden moet worden met sporen uit deze perioden. Zo werden tijdens een proefsleuvenonderzoek naar een middeleeuws kloostercomplex langs de Marnixlaan onverwachts inheem-Romeinse sporen aangetroffen.²⁷

Ondanks dat Vestigia BV Archeologie & Cultuurhistorie naar aanleiding van het archeologisch Bureau en booronderzoek heeft geadviseerd om geen nader archeologisch onderzoek meer uit te voeren in het plangebied van Gruttersdijk 25-25²⁸, heeft gemeente Utrecht als bevoegd gezag besloten voorafgaand aan de bouwwerkzaamheden een Definitieve Opgraving te doen. Dit onderzoek had tot doel het bedreigde archeologische bodemarchief te onderzoeken en te documenteren, waarbij de bijzondere aandacht uit diende te gaan naar:

- het onderzoeken en documenteren van de bodemopbouw (zowel antropogeen als natuurlijk),
- het in beeld brengen en documenteren van de archeologische resten (ouderdom, aard, omvang en kwaliteit).

Relatie met de NOaA

Het onderzoeksgebied valt naar de classificatie van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) in Archeoregio 13, het 'Utrechts en Gelders rivierengebied'. Van deze Archeoregio is hoofdstuk 21 ('Het

Afb. 4.1: Kaart van het plangebied. Het lichtgrijze gebied aan de westzijde van het plangebied is de zone die onlangs is gesaneerd en waarbinnen tijdens het archeologisch onderzoek een vlak is aangelegd. Deze zone is ongeveer 28 bij 24 m groot.

rivierengebied in de Middeleeuwen en vroegmoderne tijd') van belang. Het uit te voeren onderzoek langs de Gruttersdijk kan informatie opleveren die van belang is voor ondermeer Deel 2 ('Onderzoeksthema's, interpretatie en synthese') van dit hoofdstuk. Bij voorbeeld paragraaf 2.1 ('De interactie tussen mens en landschap') is relevant. Maar ook voor paragraaf 2.2 ('Nederzettingen en landgebruik') kan het onderzoek betekenis hebben. Van Deel 3 van de NOA ('Archeologische Verschijningsvorm') is met name paragraaf 3.8 ('Productie, distributie en consumptie van mobilia') van belang. Daarbij moet vooral gedacht worden aan de productie van aardewerk en bouwmaterialen. Maar tijdens eerder onderzoek langs de Gruttersdijk zijn ook aanwijzingen gevonden voor kleinschalige metaalsmelterijen uit de vroege veertiende tot de zeventiende eeuw.

Vraagstelling en onderzoeksvragen

- Zijn er binnen het plangebied archeologische resten uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd aanwezig? Zo ja, waaruit bestaan deze?
- Bevinden zich binnen het plangebied archeologische resten uit de Middeleeuwen? Zo ja, waaruit bestaan deze?
- Bevinden zich binnen het plangebied archeologische resten en sporen uit de post-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd? Zo ja, waaruit bestaan deze?
- Wat is de exacte locatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Wat is de diepte (t.o.v. maaiveld) en de hoogteligging (t.o.v. NAP) van de aangetroffen archeologische resten?

- Wat is de aard, datering en conserveringstoestand van de aangetroffen archeologische resten?
- Zijn de aangetroffen sporen onder te verdelen in perioden en/of fasen?
- Wat is de bodemopbouw binnen het plangebied? Is er sprake van verstoring van de natuurlijke ondergrond?
- Is er een ophogingslaag aanwezig en hoe dik is deze? Tot op welke diepte t.o.v. NAP bevindt deze zich en uit welke periode dateert de ophoging?
- Kan op basis van de onderzoeksresultaten iets worden gezegd over een bepaalde functie van de aangetroffen sporen en structuren (bijvoorbeeld is er sprake van een bepaald ambacht, zoals een pottenbakkerij, plavuizenbakkerij)?
- Wat is de relatie van de vindplaats(en) t.o.v. van de natuurlijke omgeving (landschappelijke context)?

4.2 Methode van onderzoek

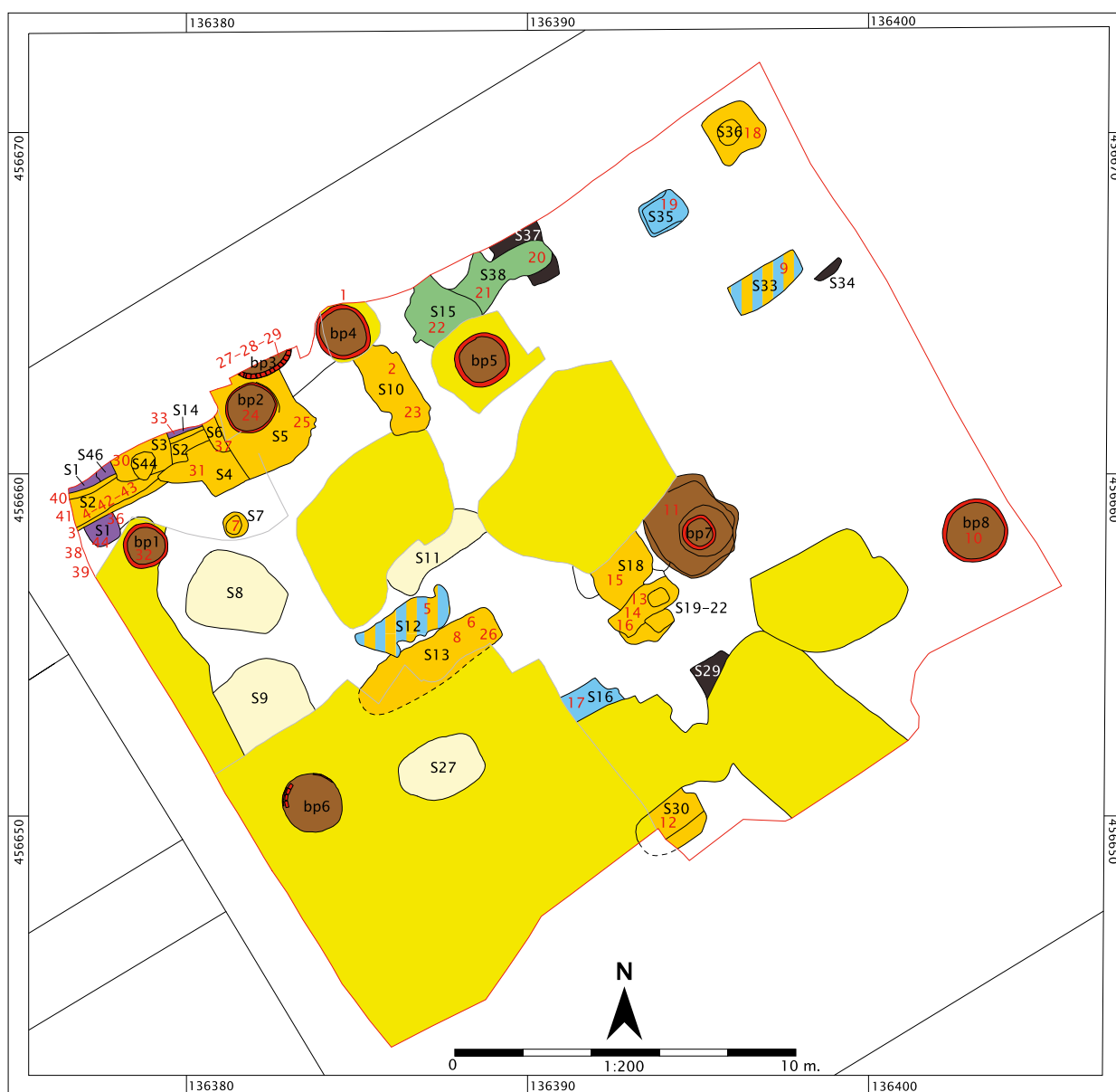
Het te onderzoeken terrein had afmetingen van 28 (oost-west) bij 24 m (noord-zuid) en was vanwege de sanering voorafgaand aan de opgraving reeds grotendeels afgegraven tot ca. 1,25 m+NAP (= ca. 1,50 tot 1,70 m onder het voormalige maaiveld, zie afb. 1.2 en 4.1). Bovendien waren de meest vervuilde delen hiervan (zo'n 40 % van het terrein) nog eens verder verdiept tot ca. 0,35 tot 0,55 m+NAP. Deze lokale verdiepingen waren het gevolg van ondergrondse brandstoftanks, waarvan er ongeveer

Afb. 4.2 Het noordprofiel, met links een coupe over een kuil (spoor 1) en een mogelijke greppel (spoor 2).

ten werden aangetroffen binnen de grenzen van het opgravingsterrein. Met name in de zuidwesthoek van het onderzoeksgebied was een groot stuk tot op een niveau van 0,35 m+ tot 0,45 m+NAP verdiept. Bij aanvang van de opgraving diende aan de oostzijde van het opgravingsterrein nog een smalle strook gesaneerd te worden. Dit is gebeurd onder begeleiding van de archeologen. Afgezien van de verdiepte zuidwesthoek zijn de ca. 70 cm diepe gaten voorafgaand aan het aanleggen van het vlak eerst dichtgegoid, zodat het terrein begaanbaar werd voor de graafmachine. Vanwege de diepe verstoring als gevolg van de sanering hoefde slechts één vlak aangelegd te worden. Dit lag op een hoogte van 0,75 m+ NAP(oostzijde) tot 1,48 m+NAP (noordwesthoek). Het vlak is getekend (schaal 1:20), gefotografeerd en beschreven.

Na het documenteren van het vlak zijn bijna alle sporen gecoupeerd en afgewerkt, waarbij intensief gebruik is gemaakt van de metaaldetector. Alleen de kuil met spoornummer 18 is, vanwege de grote bodemvervuiling op dit punt als gevolg van de ondergrondse brandstoftank die tot kort daarvoor direct ten noorden hiervan lag, niet afgewerkt. Nadat alle sporen waren onderzocht, zijn in de noordwesthoek van het opgravingsterrein een 8,5 m lang segment van het noordprofiel en een 2,5 m segment van het westprofiel opgeschaafd en gedocumenteerd (afb. 4.2 en 5.3). Het overige deel van het noord- en westprofiel was geheel verstoord, evenals het volledige oostprofiel. Aangezien in het zuidprofiel slechts één spoor aanwezig leek te zijn en de natuurlijke bodemopbouw bestond uit horizontale lagen, is dit profiel niet gedocumenteerd.

Legenda:

Sporen fase 1	Beerputten
Sporen fase 2	(Sub-) recente verstoringen
Sporen fase 3	Verstoord / verdiept tijdens sanering
Sporen fase 4	S2 Spoornummers
Sporen onbekende fase	39 Vondstnummers

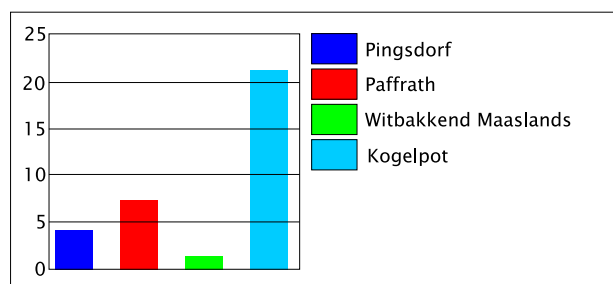
Afb. 5.1 Alle-sporenkaart.

5 Sporen, structuren en vondstmateriaal

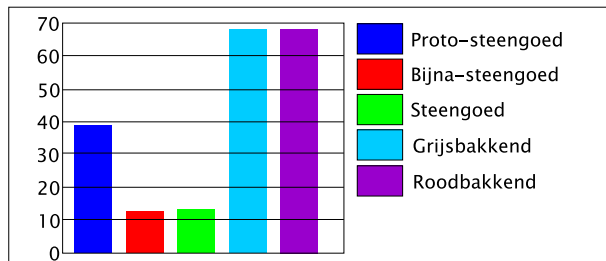
In totaal zijn 34 sporen, bestaande uit kuilen, paalkuilen, beerputten en een mogelijke greppel (zie afb. 5.1 en 5.3), aangetroffen. Een deel hiervan werd alleen in de profielen waargenomen. Bovendien werd er in de profielen een op-hogingslaag gedocumenteerd, die het merendeel van de sporen moet hebben afgedekt. Er zullen aanzienlijk meer sporen aanwezig zijn geweest, maar deze zijn als gevolg van de ruim anderhalve meter diepe sanering verdwenen. Er zijn 44 vondstnummers uitgedeeld, drie tekeningen vervaardigd en 113 foto's gemaakt. De vondstnummers bestaan uit 285 aardewerkscherven, 124 dierlijke botten, 41 fragmenten bouw materiaal, 22 (fragmenten van) metalen voorwerpen, zes natuursteenfragmenten en een fragment van een glazen flesje. Daarnaast werd onderuit een vijftiende-eeuwse beerput een beermonster genomen, waarin onder meer veel vissenbotjes aanwezig bleken te zijn. Er zijn geen overige monsters genomen. De subrecente beerputten leverden houten voorwerpen op (tonnen, een wagenwiel en planken), die vanwege de zware bodemverontreiniging niet zijn geborgen. Andere organische voorwerpen werden niet aangetroffen.

Doorgaans worden tijdens opgravingen in een binnenstedelijke context relatief grote aantallen vondsten aangetroffen. Het onderzoek aan de Gruttersdijk is echter een uitzondering. Als gevolg van de sanering kon slechts een geringe hoeveelheid vondstmateriaal geborgen worden. Het vondstmateriaal is gedetermineerd en ingevoerd in determinatielijsten. Eén bijzondere metaalvondst is schoongemaakt en geconserveerd voor behoud.²⁹

De dateerbare vondsten zullen in de spoorbeschrijvingen van paragraaf 5.1 worden genoemd. Voor het overzicht van de verschillende middeleeuwse aardewerksoorten zie tabel 5.1 en 5.2.

Tabel 5.1 De aardewerkscherven uit fase 1 (zie onder).

Tabel 5.2 De aardewerkscherven uit fase 2 t/m 5 (zie onder).

Vijf fasen

Op basis van het aardewerk uit de spoorvullingen en onderlinge versnijdingen zijn de sporen onderverdeeld in vijf fasen (afb. 5.1). De eerste fase bevat de sporen met enkel aardewerk dat uit de twaalfde eeuw kan dateren, namelijk kogelpot, Pingsdorf, witbakkend Maaslands en Paffrath (zie tabel 5.1). Daarnaast is één spoor zonder vondstmateriaal aan deze periode toegewezen, aangezien het werd versneden door een spoor uit deze fase. Fase 1 heeft een einddatering van rond 1200. De sporen uit fase 2 bevatten scherven van één of meerdere van de vier hierboven genoemde aardewerksoorten, maar tevens scherven rood- en grijsbakkend aardewerk en proto-steengoed. De productie van rood- en grijsbakkend aardewerk is in Utrecht vermoedelijk ergens in het laatste kwart van de twaalfde eeuw begonnen³⁰, terwijl proto-steengoed vanaf 1200 werd vervaardigd. De einddatering van deze laatste aardewerksoort is niet geheel duidelijk, maar ligt rond 1280³¹ tot 1300.³² In dit rapport wordt een einddatering van 1280 aangehouden. Twee kuilen bevatten geen proto-steengoed, maar wel rood- en grijsbakkend aardewerk, in één geval gecombineerd met twaalfde-eeuwse scherven. Deze beide sporen zijn (onder meer op basis van versnijdingen) aan fase 2 toegeschreven, maar zouden in theorie ook bij fase 3 kunnen behoren. Deze derde fase bevat sporen die afgezien van twaalfde-eeuwse scherven, rood- en grijsbakkend aardewerk en proto-steengoed eveneens bijna-steengoed opleverden. De productie van bijna-steengoed kende een aanvang rond 1250³³ tot 1275.³⁴ De productie hiervan kende dus een overlap met die van proto-steengoed. Rond 1300 ging het bijna-steengoed geleidelijk over in steengoed. Desondanks werd het bijna-steengoed nog langer door geproduceerd, namelijk tot aan 1310³⁵ tot 1325.³⁶ Het bijna-steengoed kende dus ook een duidelijke overlap met het steengoed. Voor de einddatering van fase 3 wordt (vanwege het ontbreken van steengoedscherven) 1300 gehanteerd. De sporen uit fase 4 bevatten scherven van één of meerdere van de hierboven vermelde aardewerksoorten, gecombineerd

met scherven steengoed. De begindatering ligt daarom rond 1300. De einddatering is moeilijk te geven, maar ligt waarschijnlijk ergens rond het midden van de veertiende eeuw. Vermoedelijk werd rond deze periode het gehele terrein opgehoogd, zoals voor meer percelen in de Bemuurde Weerd is vastgesteld. De sporen uit de laatste fase (5) bestaan uit acht beerputten. De oudste hiervan dateert uit de vijftiende eeuw, de overige zeven zijn aanzienlijk jonger en dateren uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw. Een deel van de beerputten is zelfs tot in de twintigste eeuw in gebruik gebleven.

5.1 Sporen uit fase 1 (twaalfde eeuw)

De oudste sporen liggen in de noordwesthoek van het opgravingsterrein. Drie sporen zijn aan deze eerste fase toegewezen. De oudste is een kuil zonder vondstmateriaal en een vulling van lichtgrijze, lichte klei (spoor 46), die slechts in het noordprofiel zichtbaar was (afb. 5.2 en 5.3). De kuil had een minimale diepte van 58 cm onder middeleeuws maaiveld (1,14 m+NAP). Vanwege de vorm van het spoor in het noordprofiel doet deze denken aan een paalkuil, al was er geen paalkern zichtbaar. Dit spoor werd versneden door een langwerpige kuil (spoor 1), die zowel op het vlak als in het noord- en westprofiel is waargenomen (afb. 5.1 t/m 5.4). Deze had een breedte van ca. 95 cm, een lengte van meer dan 2 m en bevatte vier kogelpotscherven, een Pingsdorf en een Paffrathscherf (vondstnummers 36 en 44). De bodem van de kuil lag rond 1,14 m+NAP, wat neerkomt op een diepte van ongeveer 58 cm onder middeleeuws maaiveld. De onderste

vullingslaag bestond uit een ca. 15 cm dikke laag zeer humeuze klei. Mogelijk werd de kuil in eerste instantie gebruikt om organisch afval te begraven. Het derde spoor is een kuil, die zowel op het vlak als in het noordprofiel werd waargenomen (spoor 14; zie afb. 5.3 en 5.6). Deze had een breedte van 85 cm en een diepte van 1,20 m onder middeleeuws maaiveld (bodem op 0,52 m+NAP). De vulling bestond uit een zanderige laag onderin, met daarboven twee kleilagen, waarvan de onderste enkele houtskoollaagjes bevatte. In deze onderste kleilaag werd één Pingsdorf randfragment aangetroffen (vondstnummer 33), de enige vondst uit dit spoor.

5.2 Sporen uit fase 2 (1200-1280)

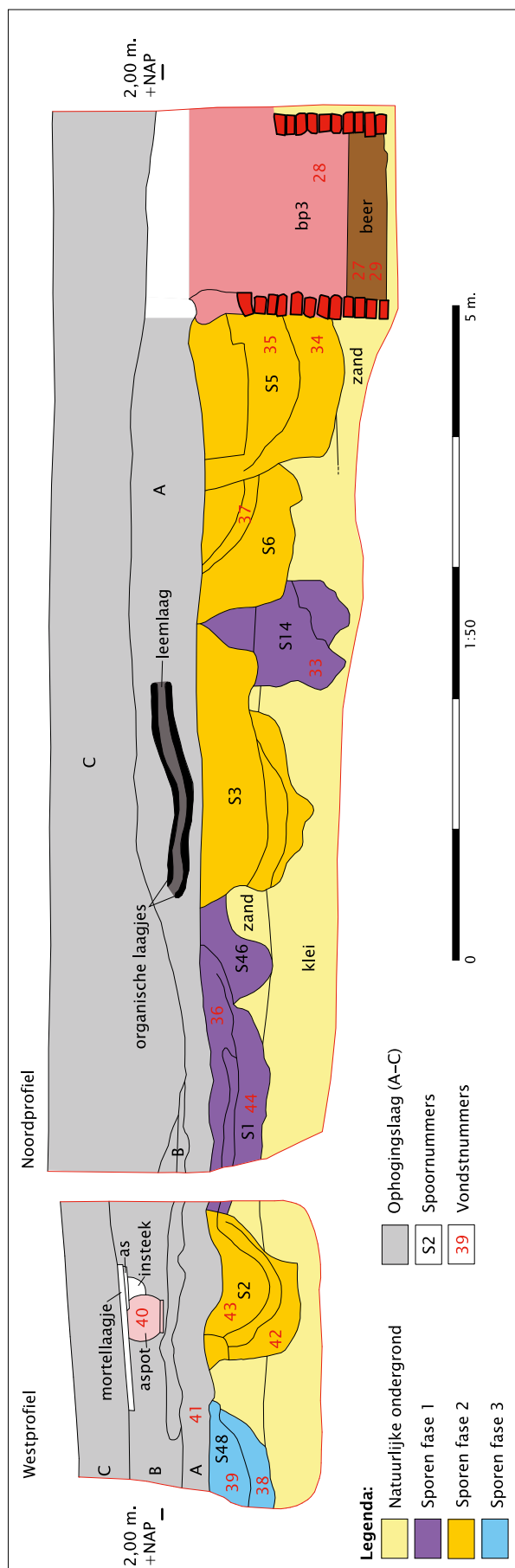
In tegenstelling tot de sporen uit de vorige fase liggen de sporen uit fase 2 verspreid over het opgravingsterrein. In totaal zijn dertien van de 34 sporen aan deze periode toegewezen. Fase 2 heeft dan ook verreweg de meeste sporen van de vijf onderscheiden fasen. Het zijn elf kuilen, een paalkuil en een mogelijke greppel. Van twee sporen is niet duidelijk of ze tot fase 2 of fase 3 behoren.

Een greppel?

De mogelijk greppel (spoor 2) werd gedocumenteerd op het vlak en in het westprofiel en had een waargenomen lengte van ca. 4,5 m. De breedte ervan bedroeg zo'n 1,25 m, de bodem lag op een diepte van 0,90 m+NAP (ca. 75 cm onder middeleeuws maaiveld). De onderste twee vullingslagen bestonden uit zeer venige klei met een gezamenlijke dikte van 20 cm, waarin tevens houtskool

Afb. 5.2 Detail van het noordprofiel, met daarin duidelijk zichtbaar (paal?)kuil spoor 46 (midden) en kuil spoor 2 (links), beide uit fase 1. Uiterst rechts is nog net een kuil uit fase 2 te zien (spoor 3).

Afb. 5.3 Het west- en noordprofiel.

werd aangetroffen (zie afb. 5.4). De drie lagen hierboven bestonden uit twee lagen (lichte) klei (boven en onder), met een laag zeer fijn zand daar tussenin. De drie lagen hadden een gezamenlijke dikte van zo'n 20 cm en bevatten geen vondsten of organisch materiaal. Met name de aanwezigheid van de zandlaag is opvallend. In combinatie met het ontbreken van archeologische indicatoren kan worden vermoed dat deze zandlaag kan zijn ontstaan als gevolg van overstromingen vanuit de Vecht. Mogelijk moeten ook de beide ca. 5 cm dikke kleilagen hierboven en onder aan overstromingen worden gekoppeld. De bovenste 35 cm dikke vullingslaag bestond uit sterk humeuze lichte klei met houtskool, aardewerkscherven en baksteengruis. Er zijn vijf kogelpot scherven en één scherp proto-steengoed uit dit spoor geborgen, alsmede een niet te determineren fragment van een ijzeren voorwerp (vondstnummers 4, 42 en 43). Bij aanvang van de opgraving werd in het westprofiel een vervormde, bruinrode en hardgebakken randscherf aangetroffen, die vermoedelijk bovenuit deze greppel afkomstig was (vondstnummer 3). Het lijkt te gaan om een scherp roodbakend aardewerk, die als gevolg van een te hoge oventemperatuur is vervormd en donkerder van kleur werd. Het is de enige aanwijzing van de opgraving die duidt op de aanwezigheid van pottenbakkers op of in de buurt van het opgravingsterrein. Vanwege de dertiende-eeuwse datering van dit spoor is het echter wel een belangrijke aanwijzing, aangezien tot voorheen de komst van de eerste pottenbakkers naar de Bemuurde Weerd rond 1300 werd geplaatst (zie hoofdstuk 3). Deze vondst zou kunnen betekenen dat zij zich echter al eerder in de dertiende eeuw langs dit deel van de Vecht vestigden.

Overige sporen

De enige paalkuil uit fase 2 (spoor 7; afb. 5.5) had een diameter van bijna 75 cm en een onderkant op een diepte van 1,10 m+NAP (ca. 60 cm onder middeleeuws maaiveld). De insteek bestond uit schone lichtgrijze, lichte klei, de paalkern uit bruingrijze, zware zavel met houtskool, een scherp kogelpot en proto-steengoed en twee ijzeren sintelnagels van het type Vlierman C2 (vondstnummer 7). Deze sintelnagels dateren uit de periode 1225-1275 en ondersteunen de dertiende-eeuwse datering van dit spoor. Aangezien er geen overige paalkuilen werden aangetroffen is niet duidelijk tot wat voor een soort structuur deze paalkuil heeft behoord.

De overige elf sporen uit fase 2 bestonden uit kuilen van verschillende afmetingen (tabel 5.3), waarvan er tien vondstmateriaal opleverden. Dit vondstmateriaal bestaat uit aardewerkscherven, dierlijke botten, fragmenten baksteen, ijzeren (sintel)nagels en een meslemmet, één tufsteen- en twee leisteenfragmenten, een mogelijke slijpsteen en een plavuis. Deze laatste meet 8,5 cm in het vierkant en is eigenlijk een kwart van een grotere plavuis van 17 cm in het vierkant. Dergelijke plavuizen werden vóór het bakken tot ongeveer halverwege hun dikte

Afb. 5.4 Coupe over een kuil uit fase 1 (spoor 1), die wordt versneden door een (mogelijke) greppel uit fase 2 (spoor 2).

ingesneden, om ze na het bakken in kleinere stukken te kunnen breken. Op deze manier verkreeg men de kleine tegeltjes waarmee de beroemde Utrechtse mozaïekvloeren werden gelegd.³⁷ Over het algemeen dateren deze plavuiten (die ook in de Bemuurde Weerd werden vervaardigd) op z'n vroegst uit de veertiende eeuw, en mogelijk moet de kuil met spoornummer 10 dus eigenlijk in fase 4 worden geplaatst.

Hoewel er ook relatief kleine kuilen werden aangetroffen van bijvoorbeeld 1,60 m in het vierkant, was het merendeel toch tamelijk groot, vooral spoor 5 en 13. De bodem van de kuilen lag op een diepte van 0,13 m+ tot 1,03 m+NAP (gemiddeld 0,69 m+NAP), wat neerkomt op een diepte van ongeveer 60 cm tot 1,50 m (gemiddeld 90 cm) onder middeleeuws maaiveld. Als gevolg van de sanering restte er van de meeste kuilen alleen de onderste 10 tot 60 cm. De kuil met spoornummer 30 werd gedeeltelijk in het vlak en gedeeltelijk in het zuidprofiel waargenomen en toont aan hoeveel van de oorspronkelijke bodemopbouw is verdwenen (afb. 5.7). In het vlak restte nog slechts de onderste ca. 35 cm van het spoor (links op de foto), terwijl de kuil oorspronkelijk een diepte van meer dan 1,35 m onder middeleeuws maaiveld heeft gehad (rechts op de foto). Het merendeel van de kuilen had een vulling van meerdere lagen, die over het algemeen donkergrijs tot zwart van kleur waren als gevolg van relatief grote hoeveelheden houtskool (afb. 5.8). Aangezien er geen aanwijzingen voor aardewerkproductie of andere ambachtelijke activiteiten zijn aangetroffen, is het houtskool waarschijnlijk van het normale huishouden afkomstig. De 285 scherven van deze opgraving zijn sterk gefragmenteerd en afkomstig van een groot aantal potindividueen. Slechts in vondstnummer 16 (uit kuil met spoornummer

19-22) werden meerdere scherven aangetroffen van één roodbakkende kan en van één grijsbakkende vuurstolp. Deze laatste heeft een bijzondere versiering van lijnen en kruizen (afb. 5.9).

Twee kuilen (spoor 12 en 33) kunnen zowel uit fase 2 als fase 3 dateren (zie afb. 5.1). Spoor 12 bevatte slechts drie scherven grijsbakkend aardewerk, spoor 33 zes scherven grijs- en zestien scherven roodbakkend aardewerk. Als gevolg van het ontbreken van proto-steengoed en bijna-steengoed kunnen beide sporen niet aan een fase worden toegeschreven. Daarnaast is één kuil (spoornummer 37) aangetroffen waaruit geen enkele vondst komt en die eveneens uit fase 2 zou kunnen dateren.

5.3 Sporen uit fase 3 (tot 1300)

Drie kuilen zijn op basis van het voorkomen van bijna-steengoed toegeschreven aan fase 3. Spoornummer 35 was een kleine kuil van 1,05 bij 1,25 m en een bodem op een diepte van 0,31 m +NAP (ca. 1,35 m onder middeleeuws maaiveld). Afgezien van scherven Paffrath, proto-steengoed, bijna-steengoed, rood- en grijsbakkend aardewerk bevatte de kuil twee fragmenten kloostermop met een dikte van 6 en 7 cm (vondstnummer 19). (Vanwege dit 6 cm dikke kloostermopfragment kan een latere datering van het spoor niet worden uitgesloten, aangezien kloostermoppen met een dergelijke dikte pas in de veertiende eeuw voor het eerst voor lijken te komen.) Spoornummer 16 was een kuil die werd versneden door een recente verstoring, zodat de oorspronkelijke grootte ervan niet bekend is. De onderkant ervan lag op een diepte van 0,55 m+NAP (ca. 1,10 m onder middeleeuws maaiveld).

Afb. 5.5 Coupe over paalkuil spoor 7 uit fase 2.

Afb. 5.6 Detail van het noordprofiel met (van links naar rechts) spoor 3, 14, 6, 5 en 43. De sporen 3, 6 en 5 zijn kuilen uit fase 2.

In de vulling ervan werd één scherp grijsbakkend en één scherp bijna-steengoed aangetroffen, alsmede zeventien dierlijke botten, waaronder hoornpitten (vondstnummer 17). Het derde spoor uit deze fase tenslotte werd alleen in het westprofiel waargenomen (spoor 48; zie afb. 5.3 en 5.11). De onderkant ervan lag op een diepte van meer dan 1,10 m+NAP. In de vulling werden vijftien aardewerkscher-
ven aangetroffen, waaronder zes van bijna-steengoed (vondstnummers 38 en 39). Het aantal sporen uit de derde fase is aanzienlijk kleiner dan dat uit de vorige fase. Waarschijnlijk zal dit (grotendeels) een gevolg zijn van de

relatief korte tijdspanne van fase 3, die namelijk slechts de periode van het verdwijnen van het proto-steengoed (rond 1280) en de komst van het steengoed (rond 1300) bestrijkt. Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat van twee kuilen niet kon worden bepaald of ze uit fase 2 of 3 dateerden (zie boven).

spoor nr.	afmetingen	diepte onderkant	vondst nrs.	vondsten	opmerkingen
3	>0,90 x 2,25	0,80 m+NAP	30	1 roodb., 24 botten, 1 baksteenfragment (6 cm dik), 1 (vermoedelijke) slijpsteen	Op de slijpsteen (19,5x2 cm) werden geen snijsporen waargenomen, wel één perfect gladde zijde.
4	Ca. 1,55 x 2,40	0,55 m+NAP	25	1 grijsb.	
5	>3,00 x 2,20	0,93 m+NAP	31	1 Pingsd., 1 kogelp., 5 proto-stg., 3 grijsb., 2 roodb., 15 botten, 5 baksteenfragmentjes	
6	>1,80 x 1,45	0,89 m+NAP	37	1 grijsb., 2 baksteenfragmentjes	
10	1,35 x 3,00	1,03 m+NAP	2, 23	15 grijsb., 5 roodb., 2 proto-stg., 6 botten, 1 plav uis, 1 baksteenfragmentje	De plavuis is 8,5x8,5 cm, geel glazuur
13	1,40 x 4,60 (?)	0,42 m+NAP	6, 8, 26	3 Paf., 2 kogelp., 3 proto-stg., 10 botten, 1 baksteenfragmentje, 1 ijzeren nagel	
18	1,90 x >1,60	0,13 m+NAP	15	1 kogelp., 2 proto-stg., 1 roodb., 1 ijzeren meslemmet	
19-22	1,40 x 2,25	0,45 m+NAP	13, 14, 16	9 proto-stg., 13 grijsb., 2 kogelpot, 7 roodb., 1 baksteenfragmentje	incl. roodbakkende kan en versierde grijsb. vuurstolp
30	>1,35 x ca. 2,75	0,34 m+NAP	12	1 Pingsd., 3 roodb., 32 botten, 5 baksteenfragmentjes, 1 tufsteenfragment, 8 ijzeren nagels, 1 ijzeren sintelnagel, 1 leisteel met spijkergat	o.a. hoornpit en grote viswervel, sintelnagel is Vlierman -type B2 (1200 - 1250)
36	1,60 x 1,60	1,00 m+NAP	18	1 Maaslands, 8 proto-stg., 4 grijsb., 12 botten, 1 leisteel	
44	0,90 x ?	1,00 m+NAP	--	--	

Tabel 5.3 Overzicht van de elf kuilen uit fase 2.

Afb. 5.7 Coupe over de kuil met spoornummer 30, die gedeeltelijk nog in het zuidprofiel aanwezig was. Hieruit blijkt duidelijk hoeveel van de oorspronkelijk bodemopbouw was verdwenen als gevolg van de sanering.

5.4 Sporen uit fase 4 (1300-1400)

Slechts twee sporen bleken steengoedscherven te bevatten, namelijk de kuilen met spoornummers 15 en 38. Deze laatste heeft een lengte van meer dan 3,2 m, een breedte van ca. 1,2 m en een bodem op 0,30 m+NAP (ca. 1,35 m onder middeleeuws maaiveld). Uit de vulling komen twee dierlijke botten, een fragment van een daktegel, twee scherven bijna-steengoed, negen steengoed, zeven grijsbakkend en vier roodbakkend aardewerk (vondstnummer 20 en 21). Eén van deze laatste scherven bestond uit een veertiende-eeuws pootje van een grape met teentjes, die vóór 1375 te dateren is. Dergelijke pootjes zouden tussen 1375 en 1450 uitgroeien tot zogenaamde klauwpootjes.³⁸ Ook het steengoed uit dit spoor lijkt te dateren uit de eerste helft van de veertiende eeuw. Aan de oostzijde lag de kuil over spoor 37 heen, waaruit geen vondstmateriaal afkomstig is. Aan de westzijde werd spoor 38 versneden door de kuil met spoornummer 15, waaruit eveneens (twee) steengoedscherven afkomstig zijn (vondstnummer 22). Daarnaast bevatte deze kuil een dierlijk bot, zes scherven grijsbakkend en vier van roodbakkend aardewerk (vondstnummer 22). In deze laatste aardewerksoort waren scherven van een vetvanger aanwezig. De meest opvallende vondst uit dit spoor is het enige non-ferro artefact van de opgraving, namelijk een bronzen pootje in de vorm van een klauw (vondstnummer 22, afb. 5.10), dat eens heeft toebehoord aan een bronzen kookpot. Bronzen kookpotten hadden de vorm van

aardewerk exemplaren, maar waren veel duurder in aanschaf en kunnen dan ook als luxeproduct gezien worden. De vorm van het pootje is ook toegepast bij aardewerken kookpotten uit de periode 1375-1425.³⁹ Spoor 15 had een lengte van meer dan 1,70 m, een breedte van ca. 1,50 m en een bodem op een diepte van 0,15 m+NAP (1,50 m onder middeleeuws maaiveld). Van de 34 sporen zijn slechts twee kuilen aan fase 4 toegeschreven. Daarmee lijkt het de afname van de menselijke activiteiten op dit perceel die reeds voor fase 3 was vastgesteld, zich na 1300 te continueren.

5.4.1 Een ophogingslaag

Op een vooralsnog niet nauwkeurig te bepalen moment in de veertiende eeuw lijkt het terrein te zijn opgehoogd. In de noordwesthoek van het opgravingsterrein was te zien dat meerdere sporen uit fase 1, 2 en 3 werden afgedekt door een ca. 1 m dikke ophogingslaag, die ook tijdens de boringen op dit perceel was aangetroffen (zie hoofdstuk 2). Deze ophogingslaag bestond uit drie delen, die met name in het westprofiel duidelijk van elkaar te onderscheiden waren: de bovenste ca. 40 cm was tamelijk recent en bestond grotendeels uit grof zand met negentiende- en twintigste-eeuws materiaal, waaronder baksteengruis en mortel (afb. 5.3, pakket C). Daaronder bevond zich een eveneens ca. 40 cm dik pakket zware zavel met aardewerk, baksteengruis en houtskool (afb. 5.3, pakket B). Deze laag kon niet worden gedateerd, maar moet in

Afb. 5.8 Vlakfoto (in zuidoostelijke richting) met in het midden de overlappende kuilen 18, 19-22 en links de beerput 7. Uiterst rechts is de kuil met spoornummer 16 zichtbaar. Het merendeel van de kuilen had een zeer donkere vulling.

Afb. 5.9 Eén van de fragmenten van een dertiende-eeuwse grijsbakkende vuurstolp versierd met lijnen en kruizen (vondstnummer 16) uit een kuil uit fase 2.

ieder geval van vóór de negentiende eeuw dateren. In het noordprofiel bleken de lagen B en C niet van elkaar te onderscheiden. In het westprofiel werd op de overgang van dit pakket naar het bovenliggende ophogingspakket een ca. 1,15 m brede en 5 cm dikke mortellaag aangetroffen. Zeer waarschijnlijk was deze onderdeel van een vloer en lagen er bakstenen of plavuizen op deze mortellaag, die kennelijk verwijderd zijn. Direct onder de mortellaag werd een complete, ingegraven aspot aangetroffen (afb. 5.11). Deze was van roodbakkerd aardewerk en was versierd met twee bloemapliques (vondstnummer 40). De pot, die dateert uit de negentiende eeuw, heeft waarschijnlijk tegelijk gefunctioneerd met de vloer waarvan de mortellaag werd aangetroffen.

Het onderste deel van het ophogingspakket (afb. 5.3, pakket A) bestond uit een ca. 20 cm dik pakket lichte klei met veel verbrande wandleem, baksteengruis en 28 aardewerkscherven, te weten twee Paffrath, twee kogelpot, vier proto-steengoed, elf grijsbakkend en negen roodbakkerd aardewerk (vondstnummer 41). Vanwege het ontbreken van bijna-steengoed en steengoed moet dit vondstnummer vóór ca. 1280 gedateerd worden. Deze ophogingslaag zal echter van later dateren. Helaas kon de relatie tussen deze eerste fase van de ophogingslaag en de twee sporen 15 en 38 (met steengoedscherven) niet worden vastgesteld, omdat het noordprofiel op dit punt volledig was verstoord door de sanering. Het is dus goed mogelijk dat beide sporen door deze eerste

ophogingslaag heen gegraven waren. Het is verleidelijk om deze eerste fase van de ophogingslaag in verband te brengen met het graven van de gracht door het hart van de Bemuurde Weerd en het bouwen van de stadsmuur. De exacte datering hiervan is niet bekend, maar moet waarschijnlijk vóór 1338 geplaatst worden. In het noordprofiel werd in deze eerste ophogingslaag een 1,70 m lange en 10 cm dikke, lichtgrijze leemlaag aangetroffen, met daarboven en -onder een zwart, organisch laagje. De leemlaag vormde waarschijnlijk een vloer van een klein gebouwtje, waarvan verder geen resten meer werden aangetroffen.

Bij eerdere onderzoeken net buiten de Bemuurde Weerd werd een veertiende-eeuwse ophogingslaag aangetroffen, namelijk in de Merelstraat net ten noordoosten⁴⁰ en bij Zijdebalen direct ten noordwesten van de muur rondom de voorstad.⁴¹ Het ophogingspakket in de Merelstraat was ca. 1 m dik en werd door de opgravers in verband gebracht met de periode van het graven van de gracht door het hart van de Bemuurde Weerd rond 1338.⁴² Niet alleen buiten de ommuring van de voorstad, maar ook daarbinnen is een ophogingslaag aangetroffen, namelijk tijdens de opgraving op het perceel van de Gruttersdijk 27-29 in 2009.⁴³ Deze is door de onderzoekers echter niet gedateerd.

5.5 De beerputten uit fase 5

Er werden verspreid over het opgravingsterrein acht beerputten aangetroffen, die zijn genummerd BP1 tot en met BP8 (zie afb. 5.1 en tabel 5.4). Alle beerputten waren rond en bleken vervaardigd met behulp van een los gestapelde bakstenen ring.

Afb. 5.10 Een klauwpootje van een bronzen kookpot uit de periode 1375-1450 (vondstnummer 22), afkomstig uit de kuil met spoornummer 15 uit fase 4. (foto: H. Lagers)

Een vijftiende-eeuwse beerput

De oudste beerput was BP3, waarvan een klein deel net vóór het noordprofiel werd aangetroffen (zie afb. 5.3 en 5.12). Het was tevens de grootste beerput, aangezien deze vermoedelijk een diameter van ca. 2 m heeft gehad. De wand van de beerput was gemaakt met behulp van los gestapelde (en hergebruikte) kloostermopfragmenten met verschillende afmetingen, daterend van de dertiende tot en met de vijftiende eeuw. De beerput had een diepte van 1,60 m onder de ophogingslaag, maar zal oorspronkelijk hoger zijn geweest. Waarschijnlijk namelijk was de beerput door deze ophogingslaag heen gegraven, maar dat kon in het profiel niet meer met zekerheid worden vastgesteld. Onderin de beerput werd een 30 cm dikke beerlaag aangetroffen, waarin zich 26 scherven van twee roodbakkende grappen uit de vijftiende eeuw bevonden. Waarschijnlijk dateert de beerlaag ook uit deze eeuw. Een beermonster van ca. 7 l werd uitgezeefd (vondstnummer 29) en bleek honderden druivenpitten, diverse andere pitten (waarschijnlijk onder meer van pruimen), zaden, honderden (zeer) kleine botjes, eierschalen en zelfs insecten te bevatten. (Het plantaardige vondstmateriaal uit het beermonster is niet door specialisten onderzocht.) Het meest voorkomende zaad lijkt sterk op dat van de *Hydrocharis morsus-ranae*, ook wel Kikkerbeet geheten.⁴⁴ Dit is een drijvende waterplant van de Waterkaardefamilie, die tegenwoordig veel in vijvers wordt gebruikt. De aanwezigheid van waterplanten in een beerput is moeilijk te

verklaren. Aangezien er in deze beerlaag eveneens botjes van een kikker of pad en van vele kleine visjes (zie onder) werden gevonden, kan er sprake zijn van uitgebaggerd slotmateriaal dat in de beerput is gegooid.

De fragmenten dierlijk botmateriaal uit het beerputmonster zijn zeer klein: afgezien van één vogelbot zijn de fragmenten niet groter dan ca. 0,5 bij 1 cm.⁴⁵ Als gevolg hiervan zijn ze moeilijk op soort te brengen. Desondanks kon worden vastgesteld dat aanwezig zijn:

- acht kleine botfragmenten (voornamelijk rib) van middelgroot en groot zoogdier
- een staartwervel van een middelgroot zoogdier
- een epifyse van een (lende)wervel van een klein zoogdier
- zes phalanges (vinger-/teenkoot) van een klein zoogdier, mogelijk konijn, haas of rat
- vier sesambeentjes (kleine botjes uit voetgewricht) van middelgrote zoogdieren
- twaalf niet determineerbaar, maar wel zoogdier
- vier wervels van een vogel
- een tibio-tarsus (poot) van mogelijk een eend
- veertien botjes van een kikker of pad (geen dubbele botjes, dus zeer waarschijnlijk één individu)
- 190 wervels van kleine vissen
- acht wervels van enigszins grotere vissen
- ca. 100 fragmenten van overige vissenbotten

Afb. 5.11 Het westprofiel, met daarin zichtbaar kuil S1 (rechts), de (mogelijke) greppel S2 (midden) en kuil S48 (links), afgedekt door de driedelige ophogingslaag. In het middelste pakket van deze ophogingslaag werd in de negentiende eeuw een roodbakkende aspot ingegraven (vondstnummer 40).

Afb. 5.12 De vijftiende-eeuwse beerput BP3 in het noordprofiel.

Een aantal fragmenten zoogdierbot is afgerond en heeft een verweerd uiterlijk. Dit kan een aanwijzing zijn dat deze het (menselijk) verteringssysteem gepasseerd zijn. Ze kunnen ook door andere dieren, zoals honden en/of varkens, zijn opgegeten en uitgepoept. Er zijn vooral veel vissenbotten en wervels aanwezig. De wervels zijn zeer klein en dus afkomstig van kleine vissen. Het is echter niet duidelijk of het kleine vissoorten betreft of dat het gaat om jonge exemplaren van grotere vissoorten. Een klein aantal wervels is afkomstig van grotere vissoorten of meer volwassen exemplaren.

Bovenin de beerputvulling werden acht roodbakkende scherven (waaronder een fragment van een olielampje) en een scherv van een witbakkend bord aangetroffen. Op basis hiervan kan worden vermoed dat de beerput in gebruik bleef tot in de zeventiende eeuw, al kunnen de scherven ook in de beerput terecht zijn gekomen lang nadat deze buiten gebruik was geraakt.

Zeventiende-eeuwse beerputten

De overige zeven beerputten zijn aanzienlijk jonger en dateren uit de zeventiende, achttiende en/of negentiende eeuw. BP1, BP5 en BP7 stammen, gezien de gebruikte bakstenen, vermoedelijk uit de zeventiende eeuw. De laatste twee leverden geen vondsten op, terwijl in de vulling van de eerste slechts één middeleeuwse scherv

werd aangetroffen. (Aangezien de zeventiende-eeuwse stenen duidelijk waren hergebruikt, moet er rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat de drie putten uit de achttiende en/of negentiende eeuw dateren.) BP5 was vervaardigd met behulp van enkel een bakstenen ring, waarvan de onderkant lag op een diepte van 0,58 m-NAP, wat neerkomt op een diepte van ca. 2,30 m onder de ophogingslaag. De bakstenen ring van BP7 bleek als fundering een wagonwiel te hebben, waarvan de spaken en het binnenwerk waren verwijderd (afb. 5.13). Vanwege de zware bodemverontreiniging is het wiel niet meegenomen voor specialistisch onderzoek. In het geval van de twee beerputten BP1 en BP7 bleek er onder de bakstenen ring een houten ton aanwezig te zijn. Deze konden als gevolg van de zandige ondergrond en het grondwater niet worden gecoupeerd, maar zijn door de graafmachine in één keer opgeschept. Van BP1 waren de duigen van de ton in vele kleine fragmenten gebroken en kon de hoogte van de ton niet meer worden bepaald. Van de ton van BP7 bleken de duigen 90 cm hoog te zijn. Er waren tevens bodemplanken aanwezig. De onderkant bevond zich op een diepte van ongeveer 1,36 m-NAP, wat neerkomt op een diepte van ca. 3,00 m onder de ophogingslaag. Dit was verreweg de diepste put. Bovendien was het de enige met een grote insteek, namelijk van ca. 2,5 x 3 m (afb. 5.1 en 5.14). Tegelijkertijd was de diameter van de ring aanzienlijk kleiner dan die van de overige beerputten. Het is dan ook mogelijk dat BP7 geen beerput was, maar een waterput. Vanwege de zware bodemverontreiniging zijn ook de beide tonnen niet meegenomen voor specialistisch onderzoek.

Bij aanvang van de opgraving werd (tamelijk hoog) in het noordprofiel ter hoogte van beerput BP4 een grote concentratie aardewerk uit de eerste helft van de zeventiende eeuw aangetroffen (vondstnummer 1), waarvan de context niet duidelijk is geworden. Aangezien de scherven in een enigszins beer-achtige vulling zaten, kan worden vermoed dat de scherven zich bovenin een beerput bevonden, die in dat geval achter het noordprofiel schuil ging. Het aardewerk bestaat uit twee scherven Westerwald steengoed, een witbakkende scherv, twee majolicascherven en 28 fragmenten roodbakkend aardewerk. In deze laatste categorie bevinden zich fragmenten van zes (grotendeels complete) papkommen, waarvan er één geheel ongeglaazuurd is. Daarnaast werden er scherven van minstens vier grappen en één Werra-bord aangetroffen. Het meest opvallende voorwerp is een 19 cm lang, 8 cm breed en 6 cm hoog stekbakje van roodbakkend aardewerk (afb. 5.15). Het is aan de bovenzijde gedeeltelijk voorzien van glazuur.

Achttiende-/negentiende-eeuwse beerputten

Beerput BP8 was eveneens vervaardigd met behulp van zeventiende-eeuwse, hergebruikte bakstenen. In de vulling ervan werd echter, afgezien van twee niet nauwkeurig te dateren aardewerkscherven, een fragment van een glazen

Afb. 5.13 Fragmenten van een wagenwiel, dat als fundering van de bakstenen ring van de zeventiende-eeuwse beerput BP7 heeft gediend.

Afb. 5.14 Vlakfoto van de zeventiende-eeuwse water- of beerput BP7 met grote insteek en bakstenen ring met kleine diameter.

Afb. 5.15 Een compleet stekbakje van roodbakkend aardewerk uit de eerste helft van de zeventiende eeuw (lengte: 19 cm).

Afb. 5.16 Een fragment van de ronde plank met tientallen ijzeren nagels, die als fundering voor de bakstenen ring van beerput BP2 diende.

(medicijn?)flesje aangetroffen, dat uit de achttiende of negentiende eeuw lijkt te dateren (vondstnummer 10). Mogelijk werd BP8 in de achttiende eeuw gebouwd met oudere stenen, al is het ook mogelijk dat deze een eeuw eerder is ontstaan en tot in de achttiende of zelfs negentiende eeuw in gebruik bleef. De twee beerputten BP2 en BP4 zijn op basis van hun baksteenformaten in de achttiende of negentiende eeuw te dateren. Uit de vulling van BP2 komt een fragment van een schoteltje van Chinees Kangxi-porselein, dat dateert uit de periode 1700-1740. Vermoedelijk dateert dan ook de beerput uit de eerste helft van de achttiende eeuw. In de vulling van BP4 werden geen vondsten aangetroffen, zodat de datering op basis van de bakstenen niet nader ingeperkt kan worden. De bakstenen ring van BP2 was gefundeerd op een ronde, houten plank van ca. 4 cm dikte, waarin tientallen nagels waren aangebracht (afb. 5.16). Vermoedelijk was de plank hergebruikt en moeten de nagels met het primaire gebruik van de plank in verband gebracht worden. Waaruit

dat gebruik heeft bestaan, is niet bekend. Onder de baksteenring van BP2 bevond zich een houten ton. De beerput BP6 bevond zich in een zone met een zeer sterke bodemvervuiling en is daarom niet gecoupeerd. Als gevolg zijn er geen vondsten uit deze beerput geborgen. Gezien de baksteenformaten (die overeenkomen met die van BP2 en BP4) is een achttiende-eeuwse datering het meest aannemelijk. Ook deze beerput werd vervaardigd met behulp van een bakstenen ring met daaronder een houten ton.

6 Synthese

Tijdens de opgraving op het perceel van de Gruttersdijk 24-25 zijn er geen sporen of vondsten uit de IJzertijd, de Romeinse periode en/of de vroege Middeleeuwen aangetroffen. De oudste sporen en vondsten dateren uit de twaalfde eeuw. Ook tijdens eerdere opgravingen in de Bemuurde Weerd bleken de oudste bewoningssporen uit deze eeuw te dateren. De vondst van twaalfde-eeuwse scherven bovenin de natuurlijke afzettingen in 1984 aan de Oudenoord toont dan ook aan dat de Vecht tot na 1100 regelmatig buiten zijn oevers trad en er sedimentatie plaatsvond. Vermoedelijk pas na het afdammen van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede rond 1122 en de aanleg van dijken langs de Lek en de Hollandse IJssel in de periode daarna kwam er een einde aan de geregelde wateroverlast die het Rijnwater van oudsher meebracht.⁴⁶

Boeren in de Weerd

Na het beteugelen van de overstromingen vestigden zich de eerste bewoners ten noorden van de stadsmuur, in het gebied dat de Weerd heette. Van de 34 sporen die tijdens de opgraving GRD2 zijn aangetroffen, dateren er drie uit de twaalfde eeuw (fase 1), waaronder een mogelijke paalkuil. Deze drie sporen zijn geconcentreerd in de noordwesthoek van het opgravingsterrein. Vanwege dit geringe aantal sporen kan over de aard van de twaalfde-eeuwse bewoning of activiteiten niets worden gezegd. In de dertiende eeuw breidden de activiteiten zich sterk uit, uitgezien zestien sporen uit deze eeuw dateren (fase 2 en 3). Het betreft een mogelijke greppel, een paalkuil en vooral kuilen. De functie van deze kuilen is moeilijk te bepalen. Het in de kuilen aangetroffen vondstmateriaal kan worden getypeerd als normaal huishoudelijke afval, zoals dat ook op boerenerven uit dezelfde periode wordt aangetroffen. Er zijn geen vondsten aangetroffen die duiden op enige vorm van ambachtelijke activiteiten. Vermoedelijk is bij de opgraving het achtererf van een boerderij gevonden. Het dierlijke botmateriaal uit de kuilen ondersteunt een dergelijke interpretatie. De botten zijn grotendeels afkomstig van middelgrote en grote zoogdieren, waarbij in ieder geval rund en schaap/geit met zekerheid zijn herkend, maar ook grote vogelbotten (ganzen?) aanwezig zijn. Het grote aantal runderhorens (vondstnummer 12 bevatte één hoorn en vondstnummer 17 zes stuks) doet vermoeden dat er koeien zijn geslacht. Het hoge percentage hak- en snijsporen op de botten toont eveneens aan dat hier vee is geslacht en onthuid en de karkassen vervolgens zijn opgedeeld. Een zeer grote vissenwervel in een dertiende-eeuwse kuil (vondstnummer 12) laat zien dat men tevens vis heeft geconsumeerd. Het is niet duidelijk waar de kern

van de twaalfde- en dertiende-eeuwse bewoning gezocht moet worden. Mogelijk stond de boerderij ten westen van het huidige opgravingsgebied, al moet niet worden vergeten dat er op dat moment nog geen sprake was van een kanaal door het hart van de Bemuurde Weerd. De kern van de bewoning zou misschien ook juist zuidelijker gelegen geweest kunnen zijn, aangezien het dichtstbijzijnde punt van de Vecht zich ca. 125 ten zuiden van het opgravingsterrein bevond.

De aanwezigheid van twee zeer schone, lichte kleilagen met een schone, zandige vullingslaag daartussen in een dertiende-eeuwse greppel lijkt te duiden op een overstroming. Deze zal hebben plaatsgevonden vanuit de Vecht. Aangezien in geen van de andere sporen dergelijke vullingslagen werden aangetroffen, lijkt er sprake van slechts één (en allerlaatste?) overstroming.

De komst van de pottenbakkers

Na 1300 namen de activiteiten plotseling af getuige de twee sporen die aan deze periode (fase 4) konden worden toegewezen. Mogelijk hield dit verband met de komst van de pottenbakkers en andere ambachtslieden kort daarvoor, waardoor de aard van de bewoning en activiteiten in de Bemuurde Weerd veranderde. Het is zeer waarschijnlijk dat toen ook de inrichting van dit gebied werd aangepast. De nieuwe bevolkingsgroepen en hun activiteiten maakten (reeds voor 1338) het graven van een kanaal door het hart van de Bemuurde Weerd noodzakelijk, zodat grondstoffen en eindproducten gemakkelijk konden worden aan- en afgevoerd. Mogelijk werd de grond die vrijkwam bij het graven van dit kanaal gebruikt om de percelen aan weerszijden hiervan op te hogen. Er werd namelijk een 20 cm dik ophogingspakket aangetroffen, die ergens in de veertiende eeuw lijkt te zijn aangebracht. Rond deze tijd werd de voorstad tevens voorzien van een ommuring, zodat de nieuwe bewoners en hun belangrijke werkzaamheden beter beschermd konden worden.

De enige sporen van na 1400 zijn de acht beerputten. De grootste hiervan dateerde uit de vijftiende eeuw, de rest uit de zeventiende, achttiende en/of zelfs negentiende eeuw. De vijftiende-eeuwse beerput bevatte een beerlaag met onder meer zaden, pitten, eierschalen en honderden dierlijke botten van zeer kleine afmetingen. De botjes zijn afkomstig van middelgrote en grote zoogdieren, kleine zoogdieren (mogelijk konijn, haas of rat), vogels (mogelijk eend), een kikker of pad en met name vissen. De honderden vissenbotjes waren bijna geheel afkomstig van kleine

vissoorten of jonge exemplaren van grotere soorten. Aangezien in de beerlaag tevens een kikker of pad en vele zaden van (vermoedelijk) een waterplant aanwezig waren, kan worden vermoed dat er uitgebaggerd materiaal uit een sloot in de beerput is gestort.

Nieuwe activiteiten vanaf de zeventiende eeuw

De vijftiende-eeuwse beerput bleef mogelijk in gebruik tot in de zeventiende eeuw. Het was het enige spoor uit de periode 1400-1600. Op kaarten uit de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw is dan ook te zien dat het gebied langs de Gruttersdijk als tuin werd gebruikt, al stond er wel hier en daar een klein gebouwtje of opstal. In het noordprofiel werd een concentratie aardewerk uit de eerste helft van de zeventiende eeuw aangetroffen. Waarschijnlijk bevond er zich een beerput uit deze periode net achter het profiel. Dit vormt de eerste aanwijzing voor menselijke activiteit in zo'n 200 jaar.

Rond het midden van de zeventiende eeuw vonden vermoedelijk op grote schaal bouwactiviteiten plaats. Op een kaart uit 1657 is namelijk te zien dat er voor het eerst een vrijwel ononderbroken lint van bebouwing aan de Gruttersdijk bestond. De ruimte tussen de gebouwen langs de Bemuurde Weerd OZ en de Gruttersdijk (inclusief het huidige opgravingsterrein) was nog steeds in gebruik als tuin. Er werden drie beerputten aangetroffen die in de zeventiende eeuw zijn gedateerd en kennelijk in de tuin waren gelegen. (Eén hiervan zou een waterput geweest kunnen zijn.)

In de achttiende en negentiende eeuw nam de omvang van de bebouwing nog verder toe. Met name de gebouwen langs de Bemuurde Weerd OZ strekten zich steeds verder in oostelijke richting uit. Vier beerputten lijken te dateren uit de achttiende eeuw (al kan een negentiende-eeuwse datering niet worden uitgesloten) en tonen aan dat de bewoning intensiverde. Het ontbreken van overige sporen lijkt te betekenen dat het onderzoeksgebied voor 1800 nog steeds als tuin werd gebruikt. Het ca. 40 cm dikke, middelste pakket van de ophogingslaag moet van vóór de negentiende eeuw dateren en zou wel eens aan de achttiende eeuw toegeschreven moeten kunnen worden.

Op de kadasterkaart van 1832 is te zien dat er voor de eerste keer gebouwen binnen de grenzen van het opgravingsterrein stonden. Als gevolg van de sanering werden hier echter weinig restanten meer van teruggevonden. Alleen in het westprofiel werd een mortellaag aangetroffen, die onderdeel van een vloer is geweest. Onder deze vloer werd een negentiende-eeuwse aspot gevonden. Uit de twintigste eeuw restte niets anders dan de tien (inmiddels verwijderde) ondergrondse tanks.

Noten

- 1 Törnqvist 1993.
- 2 Berendsen en Stouthamer 2001, 66 en appendix 3.
- 3 Klerks en Weerheijm 2010.
- 4 Klerks en Weerheijm 2010, 15.
- 5 Oudhof in prep.
- 6 Griffioen en Ostkamp 2008, 55.
- 7 De Groot en Van Rooijen 1990, 16.
- 8 De Groot en Van Rooijen 1990, 13.
- 9 De Groot en Van Rooijen 1990, 16.
- 10 De Groot en Van Rooijen 1990, 17.
- 11 Griffioen en Ostkamp 2008, 55.
- 12 Bruijn 1979, 18; De Groot en Hoekstra 1986, 48.
- 13 Bruijn 1979.
- 14 Nokkert 2008.
- 15 Griffioen en Ostkamp 2008, 64-65.
- 16 Kylstra 1978/1979/1980, 37-38; De Groot 1984, 102; 1988, 110-112.
- 17 Den Hartog 2009. Het is de vraag of dit de hoofdgeul van de Vecht is of een kronkelwaardgeul in de binnenbocht van een meander van de Vecht.
- 18 Van Rooijen 1984, 154-162; De Groot en Van Rooijen 1990.
- 19 Hoekstra 1978/79/80, 53-57.
- 20 Temminck Groll 1993, 139.
- 21 Hoekstra 1972-1973, 139.
- 22 Hoekstra 1981, 50-53.
- 23 De Groot 1991, 78-80.
- 24 De Groot 1988a, 80-82.
- 25 Den Hartog in prep.
- 26 Oudhof in prep.
- 27 Den Hartog in prep.
- 28 Klerks en Weerheijm 2010, 5.
- 29 Uitgevoerd door Michel Hendriksen van Team Erfgoed gemeente Utrecht.
- 30 Ostkamp en Jaspers 2011, 165.
- 31 Bartels 1999, 44.
- 32 Ostkamp en Jaspers 2011, 163.
- 33 Bartels 1999, 47.
- 34 Ostkamp en Jaspers 2011, 169.
- 35 Bartels 1999, 47.
- 36 Ostkamp en Jaspers 2011, 169.
- 37 De Groot en Van Rooijen 1990, 32.
- 38 Bartels 1999, 108.
- 39 Bartels 1999, 108.
- 40 Den Hartog 2009.
- 41 Het rapport van deze archeologische begeleiding zal in 2012 verschijnen.
- 42 Den Hartog 2009, 18-19.
- 43 Oudhof in prep.
- 44 Zie de Digitale Zadenatlas van Nederland op <http://www.zadenatlas.nl>.
- 45 Met dank aan Y. Meyer van HYOID Archeozoölogische Ondersteuning, die afgezien van de vissenbotjes het dierlijke botmateriaal heeft gedetermineerd.
- 46 Van Vliet 2000, 102.

Literatuur

- Bartels, M., *Steden in Scherven 1. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Amersfoort 1999
- Berendsen, H.J.A., *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht*, Utrechtse Geografische Studies 25, Utrecht 1982
- Berendsen, H.J.A., en E. Stouthamer, *Palaeogeographic Development of the Rhine/Meuse Delta, The Netherlands*, Assen 2001
- Bruijn, A., *Pottersvuren langs de Vecht. Aardewerk rond 1400 uit Utrecht*, Rotterdam Paper 3, Rotterdam 1979
- Bruin, R. de (et. al.) (red.), *'Een paradijs vol weelde' Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht 2000
- Donkersloot-de Vrij, M., *Kaarten van Utrecht*, Utrecht 1989
- Griffioen, A., en S. Ostkamp, *'Het pottenbakkersafval'*, in: M. Nökkert, *Pottenbakkers aan de Anthoniedijk. Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht*, Basisrapportage archeologie 34, Utrecht 2008, 55-65
- Groot, H.L. de, *'Keizersgracht'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1984, 102
- Groot, H.L. de, *'Gruttersdijk'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1988a, 80-82
- Groot, H.L. de, *'Lauwerecht'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1988b, 110-112
- Groot, H.L. de, *'Gietershof'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1991, 78-80
- Groot, H.L. de, en C. van Rooijen, *'Door het vuur en voor het vuur. De Utrechtse aardewerk-industrie in de Bemuurde Weerd'*, in: H.L. de Groot (red.), *Het vuur beschouwd*, Utrecht 1990, 11-33
- Hartog, C.M.W. den, *Wonen aan het Zwarte Water. Inventariserend Veldonderzoek Merelstraat aan het Zwarte Water, Gemeente Utrecht*, Basisrapportage Archeologie 54, Utrecht 2009
- Hartog, C.M.W. den, Zijdebalen. *Proefsleuvenonderzoek Zijdebalen Utrecht. IVO-P Deelgebied 1*, Basisrapportage Archeologie 69, Utrecht in prep.
- Hartog, C.M.W. den, MRL. *Proefsleuvenonderzoek Marnixlaan, Gemeente Utrecht*, Basisrapportage Archeologie 66, Utrecht in prep.
- Hoekstra, T.J., *'Hogelanden O.Z.'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1972-73, 139
- Hoekstra, T.J., *'Kaatsstraat'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1978/79/80, 53-57
- Hoekstra, T.J., *'Lauwerecht'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1981, 50-53
- Kamp, J.S. van der, *Programma van Eisen Gruttersdijk 24-25*, Utrecht 2011
- Klerks, C.W.J., en W.J. Weerheijm, *Nieuwbouw kantoorpand aan de Bemuurde Weerd oz 19 te Utrecht, gemeente Utrecht. Ruimtelijk advies op basis van archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek*, Rapportnummer: V749, Amersfoort 2010
- Kylstra, E.M., *'Gruttersdijk'*, in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1978/79/80, 37-38
- Nökkert, M., *Pottenbakkers aan de Anthoniedijk. Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht*, Basisrapportage archeologie 34, Utrecht 2008
- Ostkamp, S., en N. Jaspers, *'Het aardewerk'*, in: J.S. van der Kamp, *Boeren langs de Hogeweide. Een (post)middeleeuws boerderijlint op kapittelgrondgebied in Leidsche Rijn*, Basisrapportage Archeologie 20, Utrecht 2011, 155-193

Oudhof, J.W.M., *Opgraven op de Gruttersdijk*,
Basisrapportage Archeologie 68, Utrecht in prep.

Pot, Tj., en H.L. de Groot, 'Oudenoord', in: Archeologische
en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht, 1984,
154-162

Renes, H., *Historische atlas van de stad Utrecht, Twintig
eeuwen ontwikkeling in kaart gebracht*, Amsterdam 2005

Rooyen, C. van, 'Oudenoord', in: Archeologische en
Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1984,
154-162

Temminck Groll, C.L., 'Lagenoord', in: Archeologische en
Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht 1926-1972,
Utrecht 1993, 139

Törnqvist, T.E., 'Fluvial sedimentary geology and chrono-
logy of the Holocene Rhine-Meuse delta, the Netherlands',
in: Netherlands Geographical Studies, Utrecht 1993,
166-176

Vlierman, K., '.....Van zintelen, van zintelroeden ende
mossen....'. *Een breekmethode als hulpmiddel bij het
dateren van scheepswrakken uit de Hanzetijd*, Lelystad
1996

Vliet, K. van, 'De stad van de burgers 1122-1304',
in: R. de Bruin et al (red.), 'Een paradijs vol weelde'
Geschiedenis van de stad Utrecht, Utrecht 2000, 72-111

Eerdere uitgaven

Basisrapportage archeologie 1

De Grauwert

Archeologische onderzoek naar een laatmiddeleeuwse omgracht complex

Basisrapportage archeologie 2

Eligenstraat

2000 jaar bebouwing in het zuiden van de Utrechtse binnenstad

Basisrapportage archeologie 3

Sportpark Terweide

Inheems-Romeinse bewoning uit de eerste eeuw na Christus ten noorden van de Limes

Basisrapportage archeologie 4

Twee ijzertijdvindplaatsen langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 5

Middeleeuwse bewoning langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek langs Rijksweg A2

Basisrapportage archeologie 6

Parkwijk-Noord

Zoektocht naar Romeinse activiteiten ten noorden van het castellum op de Hoge Woerd

Basisrapportage archeologie 7

Laatmiddeleeuwse bebouwing langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 8

Langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek van een laat- en postmiddeleeuws bewoningslint

Basisrapportage archeologie 9

In de schoot van het landschap

Vleuterweide-Wilhelminalaan. Een nederzetting uit de midden- en late IJzertijd

Basisrapportage archeologie 10

Laatmiddeleeuwse bewoning langs de Hoge Weide

Archeologisch onderzoek wegens de verlegging van de Waterleiding Rijn-Kennemerland

Basisrapportage archeologie 11

Wegens wateroverlast

LR39 De Balije II: wachttorens, rivierdynamiek en Romeinse infrastructuur in een riverbocht van de Heldammer stroom

Basisrapportage archeologie 12

De broederschap 'Maria in de Wijngaard' en 'onser liever vrouwe in die Sonne'.

Archeologisch onderzoek naar twee kloostergemeenschappen aan de Nieuwe Kamp in Utrecht

Basisrapportage archeologie 14

Wonen aan het water (deel 1)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 15

Wonen aan het water (deel 2)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 16

Vroege wacht

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek van twee eerste-eeuwse houten wachttorens in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 18

Sportpark Terweide 2

LR41-42: Archeologisch onderzoek Sportpark Terweide

Basisrapportage archeologie 19

Een goede buur?

LR46 en LR49: definitief archeologisch onderzoek naar een vicus, grafvelden, infrastructuur en inheemse nederzetting in de omgeving van het Romeinse *castellum* in De Meern, deelgebied 'De Woerd' (Gemeente Utrecht)

Basisrapportage archeologie 20

Boeren langs de Hogeweide

Een (post)middeleeuws boerderijlint op kapittelgrondgebied in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 21

Werken aan de weg

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek aan een verspoelde sectie van de limesweg

Basisrapportage archeologie 25

Oudennijseweg

Archeologisch onderzoek van een inheems-Romeinse nederzetting uit de eerste eeuw na Chr. en een vlasroot-complex uit de twaalfde eeuw na Chr in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 26

Vroegmiddeleeuwse bewoning langs de A2

Een nederzetting uit de zevende en achtste eeuw in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 27

Proefsleuvenonderzoek Rheyngaerde

Aanvullend Archeologisch Onderzoek naar de Romeinse limesweg

Basisrapportage archeologie 28

Een Duits vliegtuiggraf uit de eerste uren van de Tweede Wereldoorlog

Archeologische begeleiding van de berging van een Junckers 88 in Leidsche Rijn (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 29

Terug naar Themaat

Het archeologisch onderzoek LR50 en LR52 naar drie huisplaatsen aan de Thematerweg

Basisrapportage archeologie 30

LR55 Appellaantje

Een vroegmiddeleeuwse nederzetting aan de Wilhelminalaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 31

Gewei uit de geul

Onderzoek naar een bronstijdstreng en sporen uit de vroeg-Romeinse tijd aan de Burgemeester Middelweerdlaan in De Meern (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 34

Pottenbakkers aan de Anthoniedijk

Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht

Basisrapportage archeologie 36

Middeleeuwse bewoningssporen op het binnenterrein van de Letterenbibliotheek

Definitief onderzoek aan de Wittevrouwenstraat 7-11, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 39

Romeinen op het schoolplein

Proefsleuvenonderzoek (LR 61) op het schoolplein van de R.K. Basisschool Drie Koningen in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 40

De limesweg in West-Nederland

Inventarisatie, analyse en synthese van archeologisch onderzoek naar de Romeinse weg tussen Vechten en Katwijk

Basisrapportage archeologie 41

Lichte Gaard 9

Archeologisch onderzoek naar het castellum en het bischoppelijk paleis in Utrecht

Basisrapportage archeologie 45

Boeren en molenaars

LR 64: Archeologisch onderzoek naar een laatmiddeleeuws erf aan de Strijlandweg, gemeente Utrecht

Basisrapportage Archeologie 50

Klokken gieten naast de kerk.

Opgraving op het Pieterskerkhof in Utrecht

Basisrapportage archeologie 54

Wonen aan het Zwarte Water

Inventariserend Veldonderzoek Merelstraat aan het Zwarte Water, Gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 70

Utrecht Vredenburg

Definitief Archeologisch Onderzoek noordwesttoren en westmuur van kasteel Vredenburg

Basisrapportage archeologie 71

Utrecht-Bergstraat

Definitief Archeologisch Onderzoek
Opgravingen naar de stadsmuur

Basisrapportage archeologie 72

LR67 Rijnvliet-Zuid Sportpark en Strijkviertel

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar bewoningssporen uit de late middeleeuwen en de Romeinse tijd

Basisrapportage archeologie 73

LR73 Rijnvliet-Noord Woningbouw

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar de limes in het noorden van Rijnvliet, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 75

Gruttersdijk 24-25

Archeologisch onderzoek in de middeleeuwse voorstad Bemurde Weerd in Utrecht

Basisrapportage archeologie 76

Riool centrum Vleuten

LR 70: Archeologische begeleiding van het vervangen van het riool in de Dorpstraat, Schoolstraat en achter het winkelcentrum aan de Hindersteinlaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 77

Park Transwijk Paviljoen

Een definitief archeologisch onderzoek naar de limesweg
aan de Beneluxlaan

Basisrapportage archeologie 78

Admiraal Helfrichlaan

ADH01: Inventariserend proefsleuvenonderzoek naar de
Romeinse limesweg in Utrecht

Colofon

Uitgave

StadsOntwikkeling
Gemeente Utrecht
Erfgoed © 2012

Redactie

H.L. Wynia

Vormgeving

E. van Wieren

Datum

Juli 2012

Meer informatie

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht
Telefoon 030 286 3990
E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl
www.utrecht.nl

Meer informatie

Afdeling Erfgoed

Telefoon 030 286 3990

E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl

www.utrecht.nl